

A DEMOKRATIA ESZMÉJE ÉS SZERVEZETE.

DR. KUNCZ IGNÁCZ

POZSONYI KIR. AKAD. JOGTANÁKTÓL.

(Olvastatott a II. osztály ülésén 1884. nov. 10.)

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

B U D A P E S T.

1885.

Budapest, 1885. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Talán ily nagyfontosságú kérdéshez viszonyítva, jelen munkácska nagyon is szűk keretnek látszik. Azonban nem czélom a demokratiát az állam és társadalom minden ízében rendszeresen földolgozni, hanem épen csak annak alapelvét megvilágítani.

Hogy a demokratia a származás- és vagyontól függetlenül elismert és érvényre emelt személyes érdem, az rég hirdettetik. De ezen eszme következetes keresztülvitele, és mind attól, a mi ahhoz a történeti környezetből külsőleg tapad, elkülönítése, és a maga tiszta lényegében való szemlélete ritkábban szokott történni. Ez a jelen igénytelen kis tanulmányunk föladata.

Többen a demokratiát a népelet legalsó fokán keresik. Oly nagy tudós, mint Scháfner, állítja, hogy a germán ős alkotmány demokratia volt. Hisz alig moczcant ez ős alkotmány, s készen volt a leggazdagabb fejlődésű aristokratia. A demokratia, vagyis a személyes érdem teljes érvénye, nem a legalsó, hanem a legmagasb fejlődési fok államban és társadalomban, nemzetben és emberiségben.

I.

Állami és társadalmi álláspontunk.

A demokrácia a személyes képességnek és személyes érdemnek érvénye az emberi összéletben, függetlenül származástól és vagyontól.

Államilag a demokrácia az államnak szervezete a személyes képesség és személyes érdem alapján. Társadalmilag a személyes képesség és érdem érvényrejutása a társadalmi harcban. Ennélfogva állami és társadalmi álláspontunk megjelelendő a demokrácia eszméjének földe-ritése és szervezetének kifejtése végett.

I. Állam. Kétféle államfogalom van forgalomban: a *mechanicus*, társadalmi (*individualisticus*, *atomisticus*) és az *organicus*, személyes államfogalom.

A *mechanicus* államfogalom szerint maga az állam pusztá képzéleti személy; az államnak tulajdonképi alanyai egyesek; t. i. vagy egy ember, vagy a polgárok kisebb része, vagy ezek felénél több. (Monarchia, aristokrácia, demokrácia.)

Viszont az *organicus* államfogalom szerint az állam épen nem oszlik föl egyéni személyekben, hanem maga az állam, bár nem *physikai*, de valóságos (reális) személy. T. i. erkölcsi személy, és nem pusztá jogi személy. Nem pusztá jogi képzélet, hanem élő valóság, mely azonban nem a *physikai* természet, hanem a civilizációnak műve, az erkölcsi világréndnek a *physikai* erők fölött uralomra emelkedése. A természet *productuma*, de nem a külső természetnek, hanem az emberi észben legmagasb fejlődési fokára emelkedett ter-

mészetnek*) productuma. Tehát nem az ész és akarat ellenére, hanem bár szükségképen, de az ész és akarat által keletkezik. Állam, melyet a v a k természetéből származtatnánk (mint ezt többen teszik is), volna az igazi despotismus ex naturae gratia.**)

Az állam, mint erkölcsi személy, az egyesekben folytatja életét, de azért annak alanyai épen nem az egyesek, hanem az maga magának alanya.

Az állam ezen reális alanyiségének a világtörténet teljes kifejlődésében két alakja fordul elő: a nemzetállam és az emberiségi állam.

A sokaság elméjében hibás elméletek következtekben, és talán azért is, mivel a legtöbb ember a világosnak látszó, de felületes fogalmakkal megelepszik, a társadalmi államfogalom uralkodik. Azonban a sokaság szívében a személyes államfogalom él. Az emberek jobbak elméletüknél. A nagy forradalom korában a francziák úgy beszéltek az államról, mint a mely csak értök van; és úgy harcoltak az államért, mint a kik csak érte vannak.

Az állam a nemzet, az állam az emberiség. Mind a nemzet, mind az emberiség erkölcsi ugyan, de valóságos személy, melynek belső egységét (mint Eagehot kifejti) az utánzási hajlam, de a szó nemesebb értelmében vett, és nem a vademberi vak utánzás eszközzi. Az állam nem egyéb, mint a nemzetnek, illetőleg emberiségnek személyes élete.

Az állam tehát nem valami abstract f u n c t i ó k ö r, mint Krause állította. Nézete szerint t. i. az állam minden személyiségnek, az egyes embertől a világegyetem emberiségéig, jogi f u n c t i ó j a. Ez ép oly veszélyes, és az állam reális létét elpárologtató nézet, mint az atomismus. Az állam lényege nem bizonyos functióban, hanem bizonyos személyiségben van. A hol a nemzet, a hol az emberiség mint személy létezik,

*) Félreértés kikerülése végett megjegyzem, hogy én természet alatt nem a mindenséget, hanem a mindenségből ismeretkörünkbe eső jelenségeket értem.

**) A magból lesz a fa, ebből deszka és gerenda, ezekből hajó, tehát nem kell ács. (Pufendorf gúnyos megjegyzése.)

ott van az állam. A hol csak egyének léteznek, ott semmi állam.

Valóságos személy a földön csak kettő van: az ember és az állam. Ez szilárd alapja az ember és az állam többször megtámadott összehasonlításának. De egyszersmind kizárja az ehasonlással üzőt önkénykedést; pl. hogy az állam különösen a férféhoz hasonlít. E hasonlat alapja a személyes lét, mely ép oly teljes a nőben.

Az állam nem egy különös faja a társulatnak (mely tévedés egész állambölcseleti rendszereknek hasisul szolgált), nem is a társulatok társulata, nem valami egyetemes társulat, mint még ma is állítják; hanem az állam egészen önálló kategória, mely nem syllogismusok útján más kategóriából, hanem önmagából magyarázandó*); mert semmiféle összelete az embereknek reális személyiséggel nem bír, az összelet minden egyéb alakjaiban csak az egyes emberek valóságos személyek.

Az állam minden oldalú teljes kifejtése e szűk keretben nem történhetik. De még itt is ki kell emelnem, hogy az állam se nem felekezeti, se nem vallástalan. Az utóbbi a nagyobb tévedés. A felekezeti állam az államnak egy fejlődési phasisa volt. Az atheista állam teljes negatiója az államnak. Az állam csak az isteni világrendben gyökerezve állhat fönn. Következetes atheisták nem képezhetnek államot. — Az isteni világrend ép oly mértékben nyilvánul az államban, mint az egyházban, sőt annak e földön legmagasabb alakja az állam. Azért midőn az egyház e vallásosság képviselétét kizárólag magának viudicálja, és erre bizonyos igényeket alapít, akkor a földi dolgok valódi állását nagyon félreismeri. Csak a felekezeti vallásosság az, melyet az egyház kizárólag képvisel. — Az atheista állam ellen azonban a felekezeti állam is játszva győz.

Bár az emberiség, mint személyes egység, az államfejlődés legmagasb foka, itt mégis a világtörténet mai stádiumához alkalmazkodva, a nemzetállamra szorítkozom. De a nemzetállamot nem azon hiányos fejlődésben veszem alapul, a mint

*) Az államnál magasb kategória, melyből az magyarázandó, csak az isteni világrend.

az tényleg létezik, hanem teljes kifejlődésében; vagyis a világtörténeti ténynt idealisálva; a tényleg fejlődésben levő elvi vonalakat tovább húzva, azoknak végső consequentiájáig, és mindazt, a mit e vonalak átmetszenek, mellőzve.

Az állam, mint nemzet azt jelenti, hogy a nemzet a maga gondolkodó, akaró és cselekvő személyiségével az államot teljesen betölti. A nemzeturalom e teljessége kizár minden egyéni uralmat. A nemzet az egyedüli politikai s u b s t a n t i a. Államfő, polgárok annak létalakjai. A nemzetszemély van jelen az államban mindenütt, és pedig mindenütt a maga teljességében, a trónon, a parlamentben, az önkormányzatban, a juryn. Az állami működés alakjai egymásnak részint koordinálva, részint subordinálva vannak. De a mit egyszer az állam tesz, azt mindig az egész nemzet teszi a legfontosb törvénytől a legkisebb közigazgatási tényig.

Ez a nemzetsouverainetas, mely tehát nem pusztá eventualis hatálylyal bir, hanem inkább folytonosan működő és az államban egyedül működő. Azon véleményre, bogy a nemzetsouverainetas csak eventualis, Locke adott alkalmat. De Locke kézzelfoghatólag a népsouverainetas hasisán áll.

A nemzetsouverainetas az egyedüli á l l a m u r a l o m. Ellentéte az egyéni uralom. Az utóbbinak alakjai a legitimitás,*) feudális aristokratia, népsouverainetas. (Az utolsó igazi »lucus a non lucendo.«)

Az egyéni uralom ezen alakjai közül ma csak a népsouverainetas jöhet komoly tekintetbe. A legitimitás és feudális aristokratia hasonlít oly csillaghoz, mely örökre alászállt, de a nagy távolság miatt még egy ideig fénye látszik. Az államuralom és egyéni uralom küzdelme tehát jövőben a nemzetsouverainetas és népsouverainetas küzdelme. Minden elméleti és gyakorlati politika, mely nem fogalomzavaron alapszik és nem anachronismus, e kettő közül egyiket követi.

A legtöbbben a demokratiát a népsouverainetasban keresik; vagyis abban, hogy a polgárok az állam tulajdonosai. Ez demokratizált patrimonialis elv; csak quantitative és nem

*) T. i. e szó divatos értelmében; mert ezenkívül van két jó értelme is.

qualitative különbözik a legitimitástól. Akár egy emberé az állam, akár millióké, az mindig csak magánuralom; vagyis az államnak csak látszata. A népsouverainetas fogalmilag és logikailag egy hajszállal sem áll közelebb a nemzetsouveraiuetáshoz, mint a legitimitás.

De az egyéni uralom a népsouverainetasban eljutott kifejlődésének utolsó alakjához. Tovább ez irányban menni nem lehet. Ez a körülmény lélektanilag ösztönöz, hogy átmenjünk az ellenkező sarkpontra, a nemzetsouverainetasra. A népsouverainetas tehát lélektanilag közelebb van a nemzetsouveraiuetásboz, mint a legitimitás. Minthogy korunk az egyéni uralom végső határához eljutott, a fordulatnak a nemzetsouveraiuetas javára a népöntudatban rövid idő alatt be kell következni; annál inkább, mivel már a népsouverainetas is az egészet átkarolja, csakhogy a nemzetsouverainetasal szöges ellentétben levő módon; t. i. a patrimonialis souverainetas módjára.

A társadalmi államfogalom, és ebből folyó egyéni uralom szerint a statusalkatok érdekellentétben alapúinak. A monarchia, aristokratia és demokratia a társadalmi államfogalom szempontjából ép oly érdekellentét, mint valamely házra nézve a benlakók közül egynek, keveseknek, vagy mindnyájoknak tulajdonjoga. Ellenben a nemzetsouverainetas szerint a statusalkatok nem érdekellentét, hanem szervezeti különbség jelentőségével bírnak. Monarchiában és respublikában egyforma teljességgel betölti a nemzet az államot a maga activ alanyiségával. A népsouverainetas szerint minden a nemzet nevében, a nemzetsouverainetas szerint minden a nemzet által történik, és pedig monarchiában, respublikában egyaránt.

Csakhogy a nemzet, mint államalany alatt, nem a társadalom értendő, mint ez gyakran történik. A társadalomnak nincs semmi állami funkciója, hanem épen csak társadalmi. A nemzetnek állami gondolkodása, akarása, cselekvése a polgárok állandó politikai munkája által lesz valóság. Ma tele vannak az emberek azon gondolattal, hogy a szabadság »sült galamb«. Az összes világtörténet megczáfolja ezt. A mint a gazdaság ipari munka által, a tudomány szellemi munka ál-

tál, úgy a nemzetállam politikai munka által, kitartó, ernyedetlen politikai munka által él.

Minden munka, de különösen a politikai munka tekintetében igaz ama népies refrain:

»Travaillons, travaillons, mes frères,
Le travail, c' est la liberté.«

Ezen minden államban szervezendő politikai munkának két alakja van: vagy közvetlenül a nemzet joga alakjában, vagy a nemzetet személyesítő egy ember joga alakjában foly százezer ponton, naponként, a nemzet személyes életét kifejtő politikai munka. Innen a közvetlen és a közvetett nemzet-suverainetas, vagyis a respublika és a monarchia.

A nemzetszabadságra nézve többé monarchia és republika közt különbség nincs. A nemzetsoverainetas közvetlensége, vagy közvetettsége éppen nem esik össze a nemzetsoverainetas nagyobb vagy kisebb hatályosságával. Sőt minden államaikat czélja, hogy a nemzetsoverainetas hatályosságát az államban absoluttá tegye. S a melyik ezen célt konkrét viszonyok közt inkább megközelíti, az a megfelelőbb. Eszményileg monarchiában is a nemzet az állami mindenség; tényleg republiában is az egyéni uralom elégszer nagyon megszorítja a nemzetnek ezen állami mindenségét.

A monarchia és republica nem vegyíthető; mert absurdum, hogy a nemzet személyes életét eszközöző és az összes polgárok által folyó állami munka félig közvetlen, félig közvetett nemzetsoverainetas alakjában menjen végbe. Ily következetlenség az állami öntudatot rendíti meg. Angliában mindent a nemzet tesz, de minden a királyé, a tartományok, a közbéke, a hadsereg, a parlament. Azért egyike a legszerencsétlenebb gondolatoknak »a republicanus intézményekkel körülvett monarchia«. Ennyiben ma is igaz Tacitus doctrináj a a monarchia és republica vegyítésének lehetetlenségéről.

De Tacitus, és talán az ő nyomán, minden esetre az antik állam alapján, Machiavelli ezt az »uralom« és szabadság ellentétével azonosítja.

»Urbem Romam a principio reges habuere; libertatem et consulatum L. Brutus instituit.« Ez utóbbi ellentét már ma éppen nem áll. A királyság és a szabadság már ma nem

»rés dissociabiles«. A modern állam vezérelve szerint a királyság ép úgy nemzeti szervezet, mint a respublica.

Úgy monarchia-, mint respublicában a nemzetnek activ államalanyvá szervezése két elv szerint történik. Egyik a személyes érdem, másik (Aristoteles kifejezését használva) az »ősi erény és ősi gazdagság«. Az elsőn a democraticus, a másodikon az aristocraticus szervezet alapszik. E két szervezet csak együtt képes a nemzetnek összes erejét államilag szervezni.

II. Állam és társadalom. Némelyek ma sem tesznek különbséget állam és társadalom közt; s a »társadalom« neve alatt mind a kettőt értik. Ilyen az a nézet is, mely szerint az állam nem egyéb, mint a társadalomnak hatósági szervezete. Mások anyagilag választják el az államot és a társadalmat; úgy t. i., hogy az államnak nem marad egyéb, mint a közjogi szervezet; az életviszonyokat egészen bekebelezik a társadalomba.

Egyaránt veszélyes nézetek. Ha az államot és társadalmat meg nem különböztetjük egymástól, akkor állami és társadalmi államfogalmaink sem lehetnek tiszták; sőt vagy az állam oszlik föl a társadalomban, vagy a társadalom az államban. Ha viszont úgy különböztetjük meg őket, hogy az életviszonyokat egészen a társadalom birodalmának adjuk, s az állam számára csak a közjogi szervezetet tartjuk meg, akkor az államot egy, minden erőt nélkülöző képzeleti lénynyé tettük.

Az állam és társadalom tehát megkülönböztetendő, de alakilag. Ugyanazon életviszonyok alakúinak államilag és társadalmilag a magok egészében és minden részeikben. Az összes erkölcsi, szellemi és gazdasági életviszonyok a magok teljességében képezik az állam és társadalom testét.

Ha anyagilag különbözne az állam és társadalom, vagyis, ha az életviszonyok csak társadalmat képeznének, akkor a parlament, a jury, az önkormányzat, mint az életviszonyok kifolyása, a társadalomnak volnának inváziója az államba; akkor a constitutionalismus nemcsak az állam és társadalom összekötése volna, mint azt Gneist állítja, hanem merőben a társadalomnak uralkodása volna, s az objectiv és részrehajlat-

lan állameszmét már kizárólag csak az államfő és hivatalnokok reprezentálnák, mint ezt Stein állítja, és sokan hiszik. Ellenben ha az állam és társadalom alakilag különböznek, akkor a parlament, a jury, az önkormányzat az életviszonyokból, de ezeknek nem társadalmi, hanem állami alakulásából származik, vagy legalább innen származtathatik; s így elvileg azokban a részrehajlatlan állameszme lakik; mert magok az életviszonyok, mint e közjogi intézmények alapjai, a részrehajlatlan állameszme niveaujára emelkednek, vagy legalább kellene oda emelkedniük.

A valódi constitutionalismus az államnak nem a társadalommal, hanem az életviszonyokkal, de az állameszme által áthatott életviszonyokkal összekötése, vagy inkább azonosulási processusa; az életviszonyoknak a részrehajlatlan állameszme szolgálatába vitele. Nem az egymással harczban álló életviszonyoknak, nem a társadalomnak, hanem az állameszmében magasabb egységre jutott életviszonyoknak jellegét viseli magán. Legalább ez az eszmény, mely felé, fájdalom, csak nagyon lassan haladunk, és gőzerővel járó korunkban talán lassabban, mint máskor; de ha az összehasonlítást évezredek alapján tesszük, a haladás mégis jelentékenynek mutatkozik. A görög államokban (Plató kifejezésével élvén) legalább két állam volt, a szegények és gazdagok állama. Rómában a patriciusok és plebejusoké. Már ma többé társadalmi érdekek, pl. kapitalismus és socialismus, annyira nem oszlathatják föl az államot, mint az antik világban. Legalább nem ez a világtörténetnek eddig követett iránya.

Az állam- és társadalomnak kifejtett alaki megkülönböztetését nemcsak a gyakorlati consequentiák igazolják, hanem oly fejlődési törvény is, mely annyira terjed, a mennyire az emberi szem lát. A természetelő a külső természetben személytelen, míg az emberben a személyes élet niveaujára jut. Maga az emberi szervezet a személytelen (testi) és személyes (szellemi) élet két stádiumát tünteti föl.

Az életviszonyok személytelen fejlődése a társadalom. Azok személyes fejlődése az állam. Az életviszonyokat, mint állami organismst a nemzeti »én« sugározza át. Ellenben az életviszonyok személytelen, azaz: társadalmi organismusát

millió egyéni »én« tölti be. A társadalom éppen azért személytelen, mert annak sok millió alánya van, tehát az egész, mint ilyen, nem lehet alany.

Frantz a társadalom létét bizonyítandó, azt mondja: ha egy állam elenyészik, nem enyészik el minden. Azonban, ha az mind társadalom, a mi ilyenkor fönmarad, akkor az államot ismét pusztá közzjogra redukáltuk, és merev faalkotványnyá tettük, mely fölfogás ellen irta éppen művét. Ha egy állam elenyészik, ez állam a fönmaradó életviszonyokból is eltűnik; de ez életviszonyok azért nem maradnak kizárólag társadalmiak, hanem azonnal és minden félbeszakítás nélkül valamely új politikai alakulást kezdenek.

Az egyes életviszonyok először társadalmilag alakúinak. A társadalomban nyerik azon erőt, melyet az államban értékesíteniük kell. De azért az állam nem lett a társadalomból; mert az életviszonyok egésze egyidejűleg képezi az állam és társadalom testét. Az állam ép oly régi, mint a társadalom.

Mohi az állam és társadalom megkülönböztetése által nagy érdemet szerzett; de egyszersmind téves útra vitte az egész dolgot. A társadalom neki »Mittehvelt« az állam és egyén között. E szerint az államot és az »állami lényt« (t. i. az egyes embert), a kétségtelenül államtalan társadalom közvetítené!

Az ember a maga életviszonyaival közvetlenül éli úgy az államot, mint a társadalmat.

Az életviszonyoknak állami és társadalmi alakulását megvilágítja pl. az angol békebiró birtoka. Ha eladja gabonáját, akkor birtoka társadalmi viszony. De állami viszony e birtok, mint a nobile officium anyagi hasisa. Ez nem feudalismus, mint sokan állítják. A birtoknak nem minden szerepe feudalismus. Ha az állam szolgál a birtoknak (a felségjogok és hatósági jogok: birtokjogok) ez feudalismus. Angliában ennek diametralis ellentéte van: a birtok szolgál az államnak, a nobile officium útján. Itt a birtok nem a közhatalom forrása, hanem gyakorlásának eszköze. Ezt minden életviszonyra nézve ki kellene munkálni: így erősebb lenne az állam, nemesebb a társadalom; s az emberek nem rohannának az érzékiség és önzés útján a communismus felé.

A demokratia eszméje.

»Le chaos se cache aujourd'hui sous un mot: Démocratie.« (Guizot.) Ha a demokratia zavaros fogalom, akkor szükségképpen az arisztokratia is olyan. Az egyik zavar a demagógiának, a másik a junkerthumnak van javára.

Minden eszmét a maga lényegének teljes tisztaságában kell szemlélnünk, elkülönítve attól minden idegen elemet; mint a mértanban az alakokat.*) (Vacherot.) A demokratia tekintetében az ellenkező történik.

Úgy a demokratia magasztalói, mint annak ócsárlói oly jelenségeket sorolnak annak sajátságai közé, melyek ahhoz csak külsőleg tapadnak.

Az arisztokratia igen különböző alakzatokban évezredek történetet mutat föl. A demokratia azonban, eltekintve a hel-lénektől, a múlt század vége felé emelkedett világtörténeti tényező jelentőségére. Az arisztokrátiára nézve kevesebbé forog fenn azon veszély, hogy az arisztokratia egyik, vagy másik világtörténeti alakjának sajátságait általában az arisztokratia lényege gyanánt tekintjük. Az arisztokratia alatt pl. nem értjük a hindu kasztrendszer mindenestül, hanem értjük azon egyetemes vonásokat, melyek minden arisztokráciával közösek. S mégis ily széles történeti alapon sem emelkedhetünk az arisztokratia igazi lényegéhez, ideáljához; s oly dolgokat tulajdonítunk annak, melyek lényegében nem foglaltatnak. Mennyivel inkább ki vagyunk téve ily veszélynek a demokratia tekintetében, melynek története ily széles látkört nem nyújt.

A demokráciának lényegébe fölvesznek oly sajátságokat, melyek annak csak egyetlen alakját jellemzik. Sokaknak mindaz demokratia, a mit az egyesült államokban látnak, ha semmi összefüggésben nincs is logikailag és lélektanilag a demokráciával. Mások mindazt demokráciának vették, a mi Athénben lé-

*) Mikor t. i. a fogalmak tisztába hozataláról van szó. A gyakorlati kivihetőséget ettől jól meg kell különböztetni. Az elsőt az utóbbinak szokták fölládozni, s a gyakorlati nehézséget elvi jelentőségre emelni.

tezett, oly dolgokat is, melyek nem a demokratából, hanem az antik államból, vagy a hellen jellemből származtak.

A demokrata kemény harc által érvényesült. A harc szenvedélye sok oly tetre ragadja az embereket, melyek az általok képviselt eszmével nincsenek összekötötésben.

A demokrata mindeniben szervezi az államot és elismeri az embert. Az arisztokráciával, vagy legalább annak tényleg létező alakjával folyó harcban tehát szükségkép a tömegre támaszkodott. Innen a vád, hogy a demokrata nyers tömeg.

A democraticus szervezet összegyűjti a nyers tömegeből is mindazt, a mit összegyűjteni államilag és társadalmilag érdemes. De ez valami egészen más, mint a nyers tömeg. Azon erőt, mely utat tört a demokratának, nem szabad összezavarni magával a demokratiailag szervezett állammal és társadalommal, mint pl. a feudális arisztokráciát is nagy tévedés volna azonosítani ama vad harcosokkal, kik a népvándorlásban a romai birodalmat lerombolták.

Századunk democraticus kor. Századunk az anyagi érdekek kora. E találkozásból sokan azt következtetik, hogy a demokrata szelleme az anyagi érdek. A demokratát képtelennek nyilvánítják minden ideális lendületre; annak életelve gyanánt a »jól értett önérdeteket« tekintik. A mai történeti környezetből határozzák meg a demokrata egyetemes jellegét, egy század irányából azon eszmét, mely a nemzetek és az emberek évezredek szervezetének szolgáland hasisul.

A demokrata tiszta eszméje a személyes érdemnek állami és társadalmi elismerése és érvénye, függetlenül a származástól és az ősi gazdagságtól. Logikailag nem lehet a demokratia fogalma sem szűkebb, sem tágabb. Mert logikailag csak két elv gondolható, mely szerint az államot és társadalmat szervezzük; az egyik a személyes érdem, a másik az »ősi erény és ősi gazdagság«. (Tertium non datur.)

Az ősi gazdagsághoz, különösen az ősi birtokhoz erkölcsi erők fűződnek, melyeket minden igazi államférfi fölhasznál. A családi traditio oly légkör, melyből kiemelkedni sokszor majdnem lehetetlen. E lélektani hatalom az alkotmány javára fordítható. Burke szerint az angol főúri családok az angol alkotmány élő archívumai. Ezt általánossá tenni minden állampol-

gári családokra nézve, az aristokratikus szervezet ideálja. Azonban az államot és társadalmat a civilizáció legmagasb fokára a személyes érdem emeli. Az emberiségben rejlő erkölcsi erőkapitális a maga teljességében a személyes érdemen alapuló szervezet által lesz főleg hatályossá. »Proprium opus humani generis totaliter accepti est actuare semper totam potentiam intellectus possibilis, per prius ad speculandum et secundario propter hoc ad operandum per suam extensionem.« — Dante e gondolata: a demokratia.

Bluntschli szerint a demokratia és az aristokratia úgy különbözik, mint a *quantitas* és *qualitas*. Parieu a demokratiaát azokban keresi, a kik számra nézve előnyben vannak, de műveltség és vagyon tekintetében hátrányban. (Mikép lehet ezt összeegyeztetni ugyan Parieunek ama szép mondásával: l'idéal de la démocratie, c' est l' humanité se gouvernant elle-même dans l'égalité et la liberté.« Hisz az önmagát kormányzó emberiség nem lehet más, mint az emberiségi ész uralkodása.)

Plató és Aristoteles óta, a mi kitűnő, az mind aristokratia. Pusztá név az, mely e kétezeréves tévedést okozta. Az »aristokratia« a kitűnők uralmát jelenti. Mi is lehetne tehát a demokratia egyéb, mint amannak ellentéte, t. i. a nem kitűnőknek uralma?

Le kell rántani a szavak fátyolát a fogalmakról. (Berkeley.) Mivel az aristokratia neve a kitűnőséget foglalja magában, ebből még épen nem következik, hogy az minden kitűnőséget magában foglal fogalmilag is. Mivel továbbá a demokratia az aristokratiaának ellentéte, ebből épen nem következik, hogy a demokratia általában a kitűnőségnek is ellentéte.

Téves tehát Aristoteles azon okoskodása, hogy mivel az oligarchia ismertető jelei a származásban, gazdagságban és műveltségben vannak, tehát a demokratia ennek ellentéte lesz, t. i. az alacsony származás, a szegénység és mesteremberi gondolkozásmód. (Handwerksmassige Gesiunung.)

A demokratia mindenütt van, a hol személyes érdem van; a trónon, a pairkamarában, a képviselőházban, a palotában, a gunyhóban. A demokratia a legkisebb kitűnőséget is arányos tekintetbe veszi, de azért a demokratia nem a legkisebb kitűnőség. A demokratia lényegéhez az sem tartozik, hogy a szemé-

lyes érdem alsóbb rétegekből származzék. A demokratia nem az a bálványszobor, melyet egyik egyiptomi király aljas edényből öntetett, s így a közmegevetés tárgyát köztisztélet tárgyává emelte. A demokratia a sárból is kiemeli az érdemet, de nem ez annak lényege.

Igaz, hogy az aristokratia kitűnőség. Ámde a demokratia is az. Az egyik az ősi erény kitűnősége, a másik a személyes érdem kitűnősége. S az utóbbi a magasabb rendű kitűnőség, mert benne teljesb fénynyel ragyog az ember, a nemzet és az emberiség eszméje.

Igaz, hogy az aristokratia qualitas; de a demokratia is az. Csakhogy másforma qualitas. A demokratia a quantitas jellegével csak annyiban bír, mivel az összes népben rejlő kitűnőségeket állami és társadalmi érvényre emeli, és ennél fogva tényleg a kitűnőségek nagyobb quantumával rendelkezik. De hisz az ősi erényt is a nép minden ízében kellene szervezni.

Az egészen természetes, a mit némelyek a demokratia ellen fölhoznak, hogy ez a kimagasló kitűnőségek számát nem növeli. Ez nem nyom a latban a demokratia ellen semmit. A kimagasló alakok száma körülbelül minden társadalomban egyenlő. De feledik, hogy a demokratia emeli azon nívout, melyet el kell érni, hogy valaki kimagasló alak legyen. Athénben nehezebb volt szellemileg kitűnni, mint Rómában.

A demokratia épen nem az a sivatagszerű egyenlőség; épen nem az ἴσον κατ' ἀριθμῶν; épen nem az észnek és tudatlanságnak, a jellemnek és alávalóságnak egyenlő uralkodása. A demokratia a személyes érdem aránya szerint szervezett állam és társadalom: ἴσον κατ' ἀξίαν, sokkal nagyobb mértékben mint akár az ideális értelemben vett aristokratia; mert az embert függetlenül a származás és vagyon külső szerencséjétől, azon helyre állítja, mely őt belső értékénél fogva megilleti.

Semmi sem nagyobb mértékben demokratia, mint az u. n. »észaristokratia«; mert semmi sem nagyobb mértékben személyes érdem, mint a tudomány.

Laveleye szerint a demokratianak elismert bűne, hogy nem enged hatalomra jutni oly embereket, kik arra legméltóbbak, és azt gyakorolni legképesebbek. Az egyesült államokban

úgymond, az alsóház általán hibás alkatú, míg a senatorok, kiket az államok neveznek ki, csaknem mind kitűnő politikusok.

Hogyan? Hát csak az a szervezetlen tömeg, mely a ma divatozó választási rendszerek szerint képviselőt választ, csak ez a dissoluta multitudo demokratia-e? Ellenben, ha a nemzetben rejő s a származástól független kitűnőséget államilag szervezzük, ez még Amerikában is azonnal átváltozik arisztokrátiává?

Magok a demokraták is hajlandók a demokratia alatt a nyers tömeget érteni, különösen a sociáldemokraták. Csak az anyagi munkát tekintik munkának, úgymond Guizot. leszállítják a munka niveauját, nivellirozzák a munkát és a munkásokat.

Ez nem a demokratia útja, hanem azon társadalmi ábrándé, melynek »sem hősök, sem tudósok« nem kellenek. Valamint a legnemesebb munka leginkább munka, úgy a legmagasb személyes érdem leginkább demokratia.

Idealismus hiányával vádolják a demokrátiát. De lebet-e valami idealisabb, mint a személyes érdem uralma? Minden idők nagy embereinek ez volt ideálja.

Mommsen mondja valahol, hogy a demokrátiának ereje, és mint ő véli, gyöngesége is az idealizmusban van. Az idealizmusnak világtörténeti lendületei egyszersmind a demokrátiának lendületei: hellenismus, keresztyénség s a 18. század bölcsészeti szelleme.

Üzleti szellemmel vádolják a demokrátiát, mert korunk üzleti szelleme csökkentette az arisztokratia hatalmát. De ez nem onnan van, mintha a demokratia tele volna üzleti szellemmel. Lett volna az arisztokratia olyan, mint lennie kellett volna, ám akkor nem ártott volna neki korunk üzér szelleme.

Az üzér szellem lényegileg se nem arisztokratia, se nem demokratia; de előfordult mindkettővel kapcsolatban. Karthago részvénytársulattá degradálta az államot, mint újabban a velencei köztársaság. A kitűnő római arisztokratia tele volt kereskedői szellemmel; ép úgy, mint demokratikus korunk. Lényegileg azonban az üzleti szellem sem a demokrátiában, sem az arisztokrátiában nem fekszik; annyira nem, hogy előtte ép a legmagasb ősi erény és a legmagasb személyes érdem nem bír

értékkel. Mutassunk valamely merőben üzletembernek egy Jeruzsálem falai alatt szerzett nemesi levelet, vagy olvassassuk vele Spinoza könyvét, egyaránt vállat von.

Stereotyp tétel, hogy a demokratia gondoskodik a népiskolákról, de a magasabb tudományt és művészetet elhanyagolja. Persze az illetők (Toqueville) szeme előtt ismét Amerika lebeg. Nem vesznek észre egy mély jelentőségű lélektani tényt. Az amérikai államok, úgyszólván, férfikorban születtek. Az idealismus erejét azonban az ifjúkor adja meg egész életünkre. Ha egy ember bármily magas műveltséggel férfikorban születne, az hihetőleg ép oly rideg, gazdasági lény volna, mint a mai Amerika.

A tudomány és művészet az ó-korban legmagasb niveauját Athénben, »az emberiség e világító tornyában« érte el. A római arisztokratia fölkarolta Mago gazdasági tanait, de különben »a tragoediánál jobban szerette a komoediát, a komoediánál a kötélánczost, a kötélánczosnál a gladiátort« (Mommsen). A római publikumot hidegen hagyták a legelső görög fuvalázók, de mikor regisseurjök utasítása folytán boxiroztak, nem volt vége az ujjongásnak. (Ugyanaz.)

Az angol arisztokratia önmagának emelt egyetemeket Oxford és Cambridge városában.*) A demokratikusabb Németország**) egyetemeket emelt a tudománynak és az emberiségnek.

Mivel a demokratia a legalsóbb orszályaiban is megbecsüli az embert, sokan azt hiszik, hogy a demokratia ép e legalsó osztály. Mivel a demokratia kedveli az egyszerűséget, már a »közönséges« lesz annak mellékneve. Azonban nem Autisthenes rongyos köpenye a demokratia jelvénye. Nem a Plató szőnyegét tápodé Diogenesben nyilvánul a demokratia; Sokrates és Plató egyéniségében sokkal inkább.

A demokratia ellen emelt divatos vádak közül egyike a legsúlyosabbaknak az, hogy a nagy embereket üldözi. Aristides száműzetése fölött folyt a szavazás. Egy írni nem tudó pol-

*) Ép ezt magasztalja Montalembert.

**) Bár Kant szerint a »Tittellanil«.

gár oda nyújtja a szavazó cserepet az általa nem ismert Aristidesnek, kérvén őt, írja föl arra Aristides nevét.

»Bántott téged Aristides?«

»Nem bizony, nem is ismerem azon embert, hanem restelem, hogy mindenütt igazságosnak nevezik.«*)

Íme, mily irigy a demokratia, kiáltják egyfelől. Mások nem maradva adósok, az aristokrátiát sújtják hasonló váddal. Igaza Kantnak van, ki sem a demokrátiáról, se nem az aristokrátiáról, hanem az emberről mondja vagy idézi: »Es sei in dem Unglück unserer besten Freunde etwas, das uns nicht ganz missfällt.« Az irigység és káröröm nem a demokrátiának, nem az aristokrátiának, hanem az emberi szívnek ördöge, mely ellen naponkint, óránként kell küzdeni.

Az igazi boldogság, úgymond Spinoza, pusztán a jónak élvezetében áll, és nem azon dicsőségben, hogy azt mások kizárásával élvezzük. Nem ismeri az igazi boldogságot, a ki azért örül, hogy másoknál boldogabb; »laetitia, quam inde concipit. nisi puerilis sit, ex nulla alia re oritur, quam ex invidia, et malo animo.«

Spinoza e szavaiban találkozunk az irigységnek aristokratikus alakjával. De viszont az emberek hajlandók azért is haragra gyúladni, ha mások valamely előnnyel bírnak, bár ez az előny senkinek helyzetét rosszabbá nem teszi. Ez az irigységnek demokraticus alakja.

Athén száműzte Anaxagorast, halálra ítélte Sokratést. menekülni kényszerítette Aristotelest. Ez mind igaz. De vájjon a demokratia tette-e ezt?

Az antik állameszme következményeit összezavarják a demokrátiával. Az antik állam volt az, és nem a demokratia, mely az emberi nagyságnak szabad fejlődését elviselni nem bírta. Ezt Aristoteles bizonyítja. Különösen a hellen állam oly kicsiny volt, hogy rettegnie kellett az emberi nagyságtól; ez vele semmi arányban nem állott, mint az Argó hajó nem vehette föl Herkulest. A festő, úgymond, nem rajzolja úgy az állatot, hogy egyik láb a kellő arányt meghaladja, ha az még oly szép láb volna is. Tehát minden alkotmányban, a jó alkotmányokban is,

*) Magy. encycl.: »Aristides«

melyek a közjót tartják szem előtt, ily arányt kell tartani, a mit a rendkívüli emberi nagyság megzavarna. Ily rendkívüli embereknek ki szabna törvényt. Azt felelnék, amit Antisthenes szerint az oroszlanok feleltek a nyulaknak, midőn ezek általános egyenlőséget kívántak. A görög állam csak oly nagyságot tűrhetett, a mi többé kevesbbé megvolt az összes polgárokban. A kiváló kalászkok kiirtása minden státusalkatban alapelveket képezett. Sőt azt Aristoteles nemzetközi elvvé emeli; s ebben Aristotelesnek minden időben sok követője akadt. Vájjon a diplomatak is, kik ezt más nemzetek irányában tették, a demokratia bűnébe estek?

Az antik állam e zsarnoksága sokkal nagyobb mértékben nyilvánult az aristokrátiában, mintsem a demokrátiában. Az antik aristokrácia még kevesbbé túrta az emberi nagyságot, mint az antik demokratia; csakhogy az már csirájában megfojtotta, s enélfogva nagyságüldöző zsarnoksága kevesbbé szembetűnő. »Das ganze römische Wesen lief darauf hinaus, die Bürger durchschnittlich zu tüchtigen Männern heran zu bilden, geniale Naturen aber nicht emporkommen zu lassen.« (Mommsen.)

Míg az aristokrácia az antik államnak ezen egyént megsemmisítő tulajdonságát vagy fokozta, vagy legalább nem mérsékelte, addig a demokratia hatalmasan ellensúlyozta azt. Méltán mondhatta Perikies: »a magánembereknek szabad hátskört engedünk mindennapi foglalkozásaikban, nem haragudva a szomszédra, ha valamit kedve szerint cselekszik.«

Innen van, hogy a demokrátiában kifejlődött az emberi nagyság, és olykor mutatkozott ezen nagyság ellen, nem a demokrátiának, hanem az antik államnak visszahatása.

A demokratia őszinte még bűneiben is, azért elítélik azt. Könnyű összeszámítani, hány bölcsészt üldöztek Athénben. De ki számítja össze, hány lángészt tapodott el csirájában a római aristokrácia?

Már az antik demokráciát a humanitás jellemezte. Athénben ősi hagyomány volt, a civilisatio javait más népekkel közölni. A rabszolgát Theseus temploma még ura ellen is védte. Még az állatokra is kiterjesztették az atheneiek a szelídebb bánásmódot. (Laurent, Hermann.)

Hajdan és ma a vádak nagy része nem a demokráciát,

hanem ennek szervezetlenségét találja. Maga Rousseau is lemond a demokrácia kivihetőségéről, mert ez alatt a nyers tömeg önkormányzatát érti, a mi valóban kivihetetlen. Jól jegyzi meg Tocqueville, hogy mint az atyai gondviseléstől megfosztott gyermek az utcán, úgy nőtt fel a demokrácia.

A demokrácia eszméjének tisztába hozatala végett még két nagy állambölcsészszel kell foglalkoznunk, Platóval, ki az antik demokráciáról és Tocqueville-lel, ki a modern demokráciáról szól. A demokrácia alatt egyik sem érti a személyes érdemnek állami és társadalmi érvényét.

Plató fõntartja a rabszolgaságot; valamint a belien és nem liellen közti ellentétet. Ezzel vége a személyes érdem és az embereszme általános érvényének. De respublicájábau a polgároknak demokráciás szervezetet ad. O a demokráciás eszmék elsõ nagy képviselõi közé tartozik; bármennyire eliteli is a demokráciát.

Athén" romlott demokráciája lebegett szeme elõtt. Ezt írja le, a nélkül, hogy a demokráciának ideálját keresné. Az eszmék bölcsésze itt merõ természetrajzi módszert követ. Megelégszik azzal, a mit lát; s ezt erõsen kárhoztatja.

Hozzá járul ebhez, hogy Plútónál az antik állam ép oly erõs, mint a személyes érdem. S így eliteli az atbenei demokráciát még akkor is, ha az a valódi érdemet hozza fõlszinre, mihelyt ez nem az antik állam által szabott szûk keretben történik.

A demokráciát oly emberhez hasonlítja, ki játékszere a lelkében szeszélyesen változó jó és rossz hajlamoknak, s hódol a p illanatnyi vágnak; ma dorbézol, holnap vizet iszik; egyszer tornáz, máskor lomhaságnak adja magát.*)

A demokrácia a polgárok sokféle életmódja által tarka, mint a virágos szövet; s minthogy Plútónak az életmód a stá-tusaikat; ennél fogva a demokrácia az õ szemében az alkotmány zsbivására lesz, a hol mindenki ízlésének megfelelõ alkotmány-mintát kereshet magának.

*) Hasonlóképen Guizot szerint is a demokrácia kilátást nyújt a jó és rossz indulatoknak: »Cet appel redoutable á ce qu' il y a de plus puissant en bien et en mai dans l' honimé et dans la société. <

Itt az apának nincs tekintélye a gyermekek előtt; itt a tanító liizelg a tanulóknak; itt az öregek az ifjakhoz alkalmazkodnak, nehogy mogorvák, vagy uralomra vágyóknak látszassanak. Itt a rabszolgák nem kevesebb szabadok, mint vásárlóik. Sőt a féktelenség még az állatokra is elragad. Végre a szabadság e túlsága, általános természeti törvény szerint, az ellenkező szélsőséghez, a tyrannisboz vezet.

Plató itt a demokratiát, mint általános féktelenséget írja le. A mit azonban az életmódok sokfélesége- és a rabszolgák helyzetéről mond, annak ma szabadság és humanitás a neve.

Mint később Aristoteles, úgy már Plató is, a szegények uralmában látja a demokratiát. Az a napbarnította sovány szegény a csatában, vagy más fárasztó helyzetben észreveszi, hogy a mellette álló elpuhult gazdag mily gyámoltalan ily fardalmak közepeit; ennek következtében a szegények föllázadnak és megsemmisítik a gazdagok hatalmát. Így keletkezik Plató szerint a demokratia.

Azonban, bár a demokratia a vagyontól függetlenül elismeri a személyes érdemet, mindazáltal ebből épen nem következik, mintha azt csak a szegényben ismerné el. A demokratia nem a szegények uralma. A tudomány hatalmá kívül főleg az ingó javak hatalma mozdította elő újabb időben a demokratiát. A polgári osztály gazdagabb, mint a parasztosztály. Melyik demokraticusabb, melyik aristocraticusabb? Feleljen Riehl, ki a parasztot öntudatlan aristokratának mondja, és az aristokratiát »ein potenzirtes Bauernthum«-nak.

Mindezek daczára Plató respublicáját demokraticus szellem tölti be. »A bölcsészek legyenek királyok, vagy a királyok legyenek bölcsészek.« Plató e tételénél demokraticusabbat soha senki sem mondott. Kétezer év után ugyanezt hirdeti Milton a Salmasius ellen intézett híres iratában. »A természettől az király, ki mások fölött kitűnik bölcsesség és lelki erő által. A természet szerint a bölcs és jó uralkodik a kevesebb bölcs és a kevesebb jó fölött.«*)

*) Milton nem ismervén a parlamenti kormányrendszert, még nem is tudhatta, hogy e nagy elv az örökösödési monarchiával teljesen összeegyeztethető.

Milton ugyanazt mondja, a mit Plató. Tehát vagy Plató is demokraticus elvet hirdet, vagy Milton sem.

A demokratia, mint személyes érdem volt bázisa Pithagoras szövetségének is. De ennek szervezete volt exclusiv, s ennyiben demokratia-ellenes.

De hisz Plató kasztszerű osztályzást akart. Ez csak nem demokratia!

Az meglehet, hogy a platói terv a gyakorlatban kaszt-rendszerhez vezetne lélektani okokból. De alapelve a személyes érdem. Azok képesek kormányozni, a kiknek véérébe arany tettek az istenek. A harcosok véérében ezüst van; a munkásokéban vas. De megtörténhetnék, hogy az aranytól vas származik. Az ilyent, képességének megfelelőleg, a munkások közé kell küldeni. És viszont, ha a munkások gyermekeiben arany vagy ezüst volna, ezeket a kormányzók, illetőleg a harcosok közé kell fölvenni. Mert isteni kijelentés szerint a város akkor megy tönkre, ha a vas kormányoz. — Ez a személyes érdem uralmának allegóriája.

Plató állama erényszervezet, de nem az ősi erényé, hanem a személyes erényé. Hisz Plató a kormányzók- és harcosokat a családi élettől is megfosztja. A hol százak százaknak mondhatják közösen: »atyám«, »gyermekem«, akiknek »testükön kívül semmi sem sajátja«, a kik mintha egy emher volnának, egy szívvel, egy szájjal ugyanazt dicsérik, ugyanazt ócsárolják, hol van itt, hol van ezeknél akár lélektani, akár gazdasági alapja a családi tradíciók fejlődésének. Platónál minden az állami nevelésen fordul meg. 8 az állami nevelés kifejti a személyes érdemet, de nivellírozza a családi jelleget.

Tocqueville az amerikai demokratiáról irt világhírű könyvet, mely az államférfias gondolatok tárháza. De a demokraciát nem tekinti azon átalakulási processus egésze szempontjából. melynek a demokratia egyik tényezője. Látja a hullámot, mely századunkat viszi, de nem látja a hullámok láncolatát, mely a világtörténeti irányt kifejezi.

A feudalizmus néhány századig az emberiség definitív rende volt, melyben akkor még azoknak is nagy része megnyugodott, a kiknek vállait az leginkább nyomta. De a tudományok ébredése — és a reformatióval megindult egy átalakulás,

mely még ma sincs befejezve. Innen korunk elégedetlensége, pessimisticus világnézete.

Montesquieu még ezen átalakulás hajnalát látta, azért tele van műve az emberiséget mozgató nagy eszmék iránt vidám reménnyel. Azóta nagy, fárasztó és véres utat tett az emberiség, s jutalma eddig csak a kemény küzdelem. Korunknak jutott egy nagy átalakulás világtörténeti munkájában a legridegebb, a legsúlyosabb, a legcsüggesztőbb rész. Ilyenkor kitartásra kell buzdítani az embereket. Tocqueville műve majdnem csüggesztőleg hat.

Az ő szeme előtt egészen más kép fekszik, mint a melyet Montesquieu látott. Az emberiség a francia forradalomtól többet várt, mint a mit egyetlen erőfeszítéssel elérni lehet. S a mit egyszerre elérni nem lehetett, annak elérése fölött immár sokan kétségbe esnek. Tocqueville művén elárad a drágán vásárolt csalódás keserű érzete. Látja az emberiség hajóját, a mint küzd a tolongó hullámokkal, látja a távol ködében eltűnő ismert partokat, hová többé visszatérés nincs, ellenben látköréü kívül esik az új révpart, hol egykor állam és társadalom ismét fölhalálódja nyugalmát.

Ily kép ily nemes lélekben szükségkép fájó érzést kelt. Már neki az élet »nem öröm, de nem is fájdalom«. E mondás azonban mégis csak egy fájdalmas megnyugvást jelent. Kern ez az ember rendeltetése. Jól mondja, hogy az élet kötelesség; de nem ily örömtelen kötelesség. Korunk pessimismusa azonnal elenyészne, ha látnák az [emberek azon átalakulásnak, melyben élünk, egész irányát. Az irány, melyben századok óta gyorsabban haladunk, mint hajdan, és pedig haladunk életviszonyaink belső ereje és fejlődési törvényei által, az, hogy mindenki annyit nyomjon az állam- és a társadalomban, a mennyit ér. Ily irányú fejlődés nem ok arra, hogy a világot komor színben lássuk.

Tocqueville a demokratiának csak egy világtörténeti töredékét veszi alapú. És ép e töredék elég zűrzavaros. Ez annyi, mintha a legnemesebb borról ennek forrongási stádiumában hoznánk Ítéletet. Így oly dolgokat is bűnül ró a demokratiának, melyek éppen nem tartoznak a demokratia lényegéhez, hanem részint ennek mai forrongási stádiumához, részint

azon történeti környezethez, melyben a forrongás épen végbe megy. Azt mondja, és ebben igaza is van, hogy ő Amerikában többet látott Amerikánál. De az is megtörtént, hogy a demokrácia fogalma alá többet sorolt a demokráciánál. Laboulaye méltán tiltakozik azon állítás ellen, mintha a demokrácia a tudományt csak annyiban becsülné, a mennyiben hasznos. »Csaknem minden nézetét elfogadnám, úgymond, ha Amerikát olvasnánk ott, a hol ő demokráciát ír.«

Tocqueville téves diagnosisa nagyon veszélyes orvosság alkalmazására vezethet. Igaz, vannak demokráciák, kiknek méltán szemére lobbantja Vacherot, hogy »minden civilizációt reducálnak az industriára«. De ezen emberek nem is képesek irányt adni a demokrácia világtörténeti fejlődésének.

»A demokráciában, állítja Tocqueville, a tudományok csekélyebbek, a tudatlanság ritkább.«

Az igaz, hogy a valódi demokráciában a tudatlanság ritkább. De nemcsak a műveltség legnagyobb mérvű elterjedése, hanem a tudomány legmagasb csúcsai is, úgy logikailag, mint lélektanilag demokráciás jelenségek. Ahol a személyes érdem semmit sem nyomna, oly társadalomban ki fogna egy egész életet a tudománynak szentelni?

III.

A demokrácia szervezete. *

»Semmi sem veszt el biztosabban a nemzeteket, mint az, ha szavakkal és látszattal fizettetik ki magukat.« (Guizot.) Szervezet nélkül a demokrácia pusztá »szó,« pusztá »látszat.«

Korunk rendszerint csak a felületen szervezi eszméit különösen így tesz az állam körében. A társadalomban az önzés az, mely olykor az eszmék szervezetét mélyíti. Ma felületesebb szervezésekkel találkozunk, mint bármikor (papirosalkotmányok), pedig intesivebbnek kellene lenni minden szervezetnek, mert az életviszonyok is intesivebb fejlődéssel bírnak. A mely elvet, vagy elveket a szervezés alapjává tettünk, ősi erényt, személyes érdemet, azon elv, vagy elvek szerint a szervezendő Organismus minden ízében fölmunkálendő; azon elvnek, vagy

elveknek a szervezett Organismus minden atomját át kell sugározniok.

Az állam és társadalom saját elvek szerint élő két Organismus, melyek azonban pusztán alakilag különbözvén, egymástól el nem választhatók. Nem lehet elválasztani a demokráciának állami és társadalmi szervezetét sem; megkülönböztetni azonban kell.

A demokráciának közjogi szervezete ugyan tisztán állami. De szervezni kell a demokráciát az erkölcsi, szellemi, és gazdasági életviszonyokban is mind államilag, mind társadalmilag. A nők a demokráciának állami szervezetéhez is tartoznak, vagy legalább kellene tartozniok (mit Vacherot méltán kiemel), de ők politikai joggal nem bírván, a demokrácia közjogi szervezetéhez nem tartoznak. Ma, mikor a demokrácia oly hatalmas, ha ezt az életviszonyokban az állam szempontjából is nem szervezzük, el kell veszni az államnak. A demokrácia az államban pusztá közjogi váz legyen-e, s a társadalomban mindent magával sodró áradat?

A demokráciának állami és társadalmi szervezése bár ugyanazon életviszonyokban, mindazáltal lényegileg különböző elv szerint történik. Ha ez elvek összeütköznek, a társadalom enged az államnak.

A demokrácia állami szervezése két főadatot foglal magában. **Először:** a nemzeti gondolkodás-, akarásnak és cselekvésnek személyes érdemen nyugvó elemei mindenütt, a palotában és gunyhóban összegyűjtendők, és a nemzetnek állami, azaz: személyes egységébe foglalva, hatályossá teendők, részint a központon, részint az önkormányzatban. **Másodsor:** A nemzet eszméje által áthatott személyes érdemet folytonos fejlődésben kell tartani, előmozdítani, s a hol nem létezik, fölébreszteni. E kettő együtt az állami értelemben vett demokrácia. E szervezetben a princípium materiale a személyes érdem. A princípium formale a nemzet eszméje.

Tehát államilag a demokrácia a nemzetéletet szervezi a személyes érdemben. Az aristokrácia ugyanazt szervezi az ősi erényben. Csak e két elv, személyes érdem és ősi erény együtt vezethet gazdag, erős és teljes nemzeti életre. A nemzet a maga

személyes fejlődésének teljességét sem kizárólag a személyes érdemben, sem kizárólag az ősi erényben nem manifesztálhatja, hanem csak e kettőben együtt.

Azonban a műveltség terjedtével a személyes érdem sokkal több nemzeti életet képes kifejezni, mint az ősi erény; fölteve, hogy a személyes érdemet a divatos kosmopolitismus meg nem mérgezi, a mely veszély ellen az ősi erény hatalmas ellen-szer. De nem ily ellenszer a Junkerthum, a mely a görögöktől és rómaiaktól máig mindig és mindenütt a legfrivolabb kosmopolitismus jellegével birt; és közelebb érezte magát a külföld hasonló rangbelijéhez, mint saját nemzetének polgára vagy parasztjához.

Yalamint a demokratia állami szervezetének abszolút elve a nemzetszemély, úgy a demokratia társadalmi szervezetének abszolút elve az egyéni személy. Az életviszonyokat a társadalomban az egyéni én tölti be, mint az államban a nemzeti én. Azt tapasztaljuk, hogy némelyek a társadalomban a magok egyéniségével jelentékeny és számos életviszonyokat betöltenek, s valódi társadalmi hatalmat képezve, irányt adnak a társadalmi fejlődésnek. Ellenben mások csak kevés és jelentéktelen életviszonyokat töltenek be a magok egyéniségével, mint a kis bokor a hatalmas fa mellett, csak keveset bírnak assimilálni az életviszonyok talajának elemeiből, és nem bírnak társadalmi uyomatékkal.

Ha azon arányt, mely szerint a társadalomban az egyéni személyek az életviszonyokat betöltik, a személyes érdem határozza meg, akkor létezik a demokratia társadalmilag. E fogalom össze nem zavarandó az u. n. social-demokrátiával, mely egyik társadalmi érdeknek, t. i. az anyagi munkának iuvásiója az államba. — Ha az említett arányt az ősi erény határozza meg, akkor van társadalmi értelemben vett aristokratia. Ha pedig oly tényezők határozzák azt meg, melyek sem a személyes érdem, sem az ősi erény kategóriájához nem tartoznak, akkor a társadalom ily tényezői mégis annyiban igazoltak, a mennyiben vagy az ősi erényt, vagy a személyes érdemet előmozdítják; pl. az örökjog. Ellenben, ha az ember társadalmi nyomatékát oly tényezők határozzák meg, melyek sem ősi, sem személyes erényt nem képeznek, sem ezeket elő nem mozdítják,

sőt talán csökkentik és kiirtják, akkor nincs sem aristokratia, sem demokratia, hanem van jogtalanság és immoralitas.

A demokratikus társadalom mindenkit azon helyzetbe juttat, hogy saját személyes képességeinek teljes kifejlődését eszközölhesse, s így emberi rendeltetését betölthesse; s a megnyílt ezen rendeltetés megghiúsul, ez csak az illetőnek saját hibájából, vagy természetokozta szerencsétlenségéből, szóval a társadalmi fejlődés törvényeitől különböző körhöz tartozó okból történhetett.

A demokratikus társadalom tehát orvosolja a sociális bajt, de azért éppen nem socialismus. Az igaz, hogy nem is »az erszénybe zárt sziv.«

A demokratikus államszervezés, és a demokratikus társadalom szervezés kifejtett vezérelveit a legondosabban meg kell különböztetni. Korunkban sokan az államot akarják demokratikus társadalommá szervezni; a nemzetszemély helyett az egyéni személyt teszik a demokratia állami szervezetének alapelvevé. Innen erednek már Rousseau-nak demokratikus tévedései, a ki mindig a népet emlegeti, de mindig csak egyeseket lát.

B. Eötvös kimutatta, hogy az ily demokratia (ha ugyan szabad azt így nevezni), szükségkép communismusra vezet. Ha ugyanis az államot az egyesek prédájává akarják tenni, és pedig egyenlő arányban (mert hisz e kettőben áll nekik a demokratia), akkor a gazdasági javakra nézve is teljes egyenlőséget kell létesíteniük, mert haszontalan a szavazati egyenlőség, míg a nagyon hatalmas ezen egyenlőséget minden pillanatban felforgathatja.

A demokrátiának ily egyoldalú társadalmi szervezése kioltja a nemzet és az emberiség személyes életét; minden magas!) összetételtől elszigeteli az embert, ki már csak »en passant« élvezi a föld gyönyöreit, hogy nyomtalanul eltűnjön, mint az állatok. (Guizot.) S így a demokratia azon neme, melyet Rousseau egy isteni népnek szánt,*) valóságban az állatokhoz vezetne, ha mindjárt ezen az utón — mint Rousseau — az ég felé emelt tekintettel haladnánk is.

*) »S' il y avait un peuple de dieux, il se gouvernerait démocratiquement.«

A demokratia szervezése alatt sokan a demokráciának megkötését, gyengítését értik. »Nem kell gondolni, mondja már Aristoteles, hogy az demokratikus, a mi az államot legnagyobb mértékben demokratikussá teszi; hanem az, a mi azt hosszabb időre azzá teszi.« »1. Napóleonnak, úgymond G-uizot, sokat köszön a demokratikus Franciaország« s pedig »vájjon volt-e valaha kormány, a mely keményebben bánt volna a demokráciával, és ennek kedvencz eszméi és szenvedélyei iránt kevesebb szivességet tanúsított volna?«

Igaza van e nagy állambölcseleknek akkor, ha a demokratia alatt a szokásos fogalomzavar, s különösen a nyers tömeg értetik. De a demokráciát, mint személyes érdemet, nem azért szervezzük, hogy azt megkötözzük. Inkább a szervezet által a személyes érdemnek erejét a legmagasb fokra emeljük a nemzeti életben.

Minden polgárt oly arányban illet politikai jog, a mely arányban benne a nemzet gondolja és érzi önmagát. Vagyis a nemzetet, mint activ államalanyt csak a többes szavazat útján lehet szervezni. Egyenlő szavazati jog fölosztatja a nemzetet az egyénekben; érdekképviselő a társadalmi körökben. Többes szavazat foglalja össze a nemzet személyes életében úgy az aristokratikus, mint a demokratikus erőket. A demokratikus szervezet szerint minden polgárt politikai hatalom azon arányban illet, a melyben a nemzet ezen polgárban, ennek személyes érdemeinél fogva, él. Legyen általános szavazat, de arányosan. A hol még csak ébreszteni kell az állameszmét, ott a politikai jog legkisebb mértéke alkalmazandó.

Ha két-állampolgár egyenlő jó hazafi, akkor a nemzet-személy nagyobb quantuma abban lakik, a ki magasb műveltséggel bir közülök. Egy hazafias tudósban több nemzeti ész van, mint sem egy hazafias parasztban. Az értelmiség tehát a többes szavazatnak egyik alapja, de nem az abstract értelmiség, hanem a nemzeti ész által áthatott és a nemzet szolgálatában álló értelmiség.

Mill a többes szavazat útján nem a nemzetet szervezi az egyénben, hanem az egyéni életet az államban. A többes szavazat által radikális individualismust visz a képviselői rendszerbe. A hibás elv annál nagyobb baj, minél inkább szervez-

zik azt. Az individualizmus a mai szervezetlen barbar alakjában nem árt annyit az államnak, mint ártana a Mill által adott tökéletesb alakjában. Az abstract értelmiség, mint társadalmi hatalom, a társadalomban irányadó. Az államban az értelmiség, mint a nemzeti ész nagyobb foka, bir nyomatékkkal.

Plato szerint az állam csak a kormányzók által bölcs, csak a karczosok által bátor. Ez lenne a legbureaukratikussabb állam. Ily államban a nemzeti ész és a nemzeti bátorság nagyon gyenge lábbon állana. Szervezni kell ezeket minden állampolgárban. Az állam bölcs és bátor, összes polgárai által. Némelekben a nemzeti ész ragyogó nap, másokban szerény mécs. Amazokat illeti a legnagyobb, de nem exclusiv befolyás. E millió szerény mécs együtt egy nagy egészben szervezve, a napfényvel vetekedik. Ha a nemzeti ész minden állampolgárban lakik és szervezendő, még sokkal inkább áll ez a nemzet erkölcsi erejéről.

Sokan a demokratia lényegét a titkos szavazásban keresik, s pedig igen régóta. A római demokratia panaceája is, úgymond Mommsen, a titkos szavazat volt. (L. gabinia, cassia, papiria.) Valóban szerencse, hogy oly demokratikus tekintély, mint Mill, kivételt képez, és a titkos szavazás belső rosszóságára mutat.

Itt nem általában bármiféle szavazásról van szó, hanem épen csak a nemzetképviselőlet constituálása végett történő szavazásról. Minden más szavazás tulnyomólag mathematicai processus. A képviselőválasztás akaratfejlődési processus. Rendeltetése nem az, hogy a polgárok akaratát számláljuk, hanem az, hogy a polgárokból a nemzeti »én« gondolkodását és akarását közvetítsük. Ez nem számtani, hanem lélektani processus.

A titkos szavazás ellen fölhozható nagyfontosságú érvek ezen értekezés keretébe nem tartoznak, kivéven azon egyet, hogy az a nemzet személyes életének szervezetével elvileg ellenkezik. A nemzet személyes élete nem szervezhető egymástól elszigetelt polgárokból. A kényuralom mindenféle alakjai ezt nagyon jól tudták mindig; s azért a polgárokat egymástól elszigetelni iparkodtak. »Dans les états despotiques chaque maison est un empire séparé.« (Montesquieu,) Ha a titkos szavazat alapeszméjét keresztül vinnők az államszervezetben, ugyan-

ez lenne az eredmény. A titkos szavazat, a mennyiben valóban titkos, annyiban elszigetel.

Valamint a demokratia eszméje, úgy a demokrat. állam-szervezet is valódi bűnbak gyanánt szolgál, melyre minden politikai fogvatkozást vissza lehet vezetni. Így vádolják a demokrátiát bizonyos államtalansággal.

Már említettem, hogy az állam személyes élete csak akkor teljes, ha a nemzetet mind a személyes érdek, mind az ősi erény alapján szervezzük. És pedig mind a kettő alapján minden ízében. Ez az ideál.

De vegyük mind az aristokrátiát, mind a demokrátiát úgy, a mint azok a történetben tényleg eddig jelentkeznek. Vájjon hol több az állam, a hol néhány százezer emberben él, vagy a hol milliókban?

Ellenvetik a népsouverainetást, mely a polgárokban fölcsatja az államot. De a betegség, mely a népsouverainetésben nyilvánul, a demokr. és arist. államnak közös betegsége. Neve: egyéni uralom. Az aristokrátiában mint feudális muszlatja föl az államot, a demokrátiában mint népsouverainetas teszi ezt. A népsouverainetas valóban nem egyéb, mint demokratizált feudalismus. És a feudalismus. ez a seigneurök népsouverainetása. S vájjon az egyéni uralomnak melyik alakja, az aristocraticus, vagy a democraticus, oszlatta föl nagyobb mértékben az államot? A mai »porrá zúzott egyén-halmaz« elnyelte-e valahol az államot annyira, mint a középkori családhalmoz? Csak egy tény. Volt idő, a mikor Franciaországot másfélszáz souverain család képezte. A francia nemzet, a francia állam nem volt sehol. »Ki tett téged gróffá?« »A ki téged királylyá.« Az államhatalmat sehol a demokratia ennyire lábhal nem tapodta. Rousseau eszméi fojtogatják az államot (t. i. a nemzetállamot), de Haller eszméi megölik azt.

A kormány gyengeségét is a demokratia bűnei közé iktatják. Már Plató »politikus«-a szerint a demokratia legkevesebb jóra és legkevesebb rosszra képes. Mások ép ellenkezőleg a demokrátiában a numericus majoritás zsarnokságát látják. Montesquieu szerint pedig »a nép mindig uagyonsok, vagy nagyonkevés actiót fejt ki. Néha százezer karral mindent fölfogat. néha százezer lábhal csak úgy megy. mint a férgek.«

Azonban mindez csak azon »egyhalmazról« áll, mely az antik népgyűlésekben, és a modern választókerületekben szerepel; áll a »Kopfzahl« politikáról; de épen nem a demokratiailag szervezett nemzetelanyról.

Némelyek bűnül rójják a demokratiának, hogy alulról fölfelé akar kormányozni. Mások pedig épen ezt követelik a demokratia számára.

Annyi bizonyos, hogy az alulról fölfelé kormányzás absurdum. Az egész kormány szervezetben személyes egységnek, gondolat- és akarategységnek kell lenni. A mit a falubíró tesz, azt is az egész kormányzati organismus, mint egy személy teszi. Épen a fölülről lefelé irányuló processus egyik lényeges különbség az államigazgatás és törvénykezés közt. (Rössler.)

Azonban ez épen nem azt jelenti, mint sokan hiszik, mintha a nemzet pusztá kormányzati tárgy volna. Épen a nemzet az, mely önmagát fölülről lefelé kormányozza. Mert hisz a nemzet van az államban fönt, lent és mindenütt. Némelyek azt hiszik, csak lent van; s így a mit a nemzet tesz, az mind alulról jó. Lent csak a dissoluta multitudo van, melynek önkormányzatát Rousseau óhajtja, de kivihetetlennek véli.

Nem is jelent a fölülről lefelé kormányzás centralisatiót. Hanem jelenti azt, hogy az önkormányzatnak is a nemzet személyes élete által áthatva kell lennie; tehát az önkormányzat egyik alakja és nem ellentéte az államigazgatásnak. Nem helyi érdek az önkormányzati ügy, hanem helyi viszonyok szerint elintézendő államérek.

A demokrátiát a nobile officiummal is ellenkezőnek tartják. Már Aristoteles a demokratia sajátása gyanánt hozza föl, hogy ott, a mennyire lehet, díjat kap a gyűlés, a bíróság, a hivatalnok. Újabban, Parieu szerint, a demokratiának sem az ingyen hivatal, sem a nagy fizetés nem felel meg.

Azonban nobile officium nélkül sem aristokratiailag, sem demokratiailag nem szervezhető a nemzet, mint activ államalany, hacsak nem látszólag és a felületen. Ha azt akarjuk, hogy minden állampolgárban éljen a nemzet, akkor kényszerítünk kell minden állampolgárt arra, hogy ingyen tegyen valami politikai munkát. A nemzeti életnek ez az egyetlen útja

úgy a személyes érdemben, mint az ősi erényben. Laugyosvizszerű önkormányzat csak az önkormányzat gyarlóságaival bír, sőt ezeket fokozza. Machiavellitől sokat tanultak az emberek, a mit nem kellett volna. De egy vonását, mely politikai, s történeti műveit, diplomatai s magánleveleit egyaránt jellemzi, az intenzív, határozott politikát, a kitűzött célra irányuló vasenergiát, ezt nem tanulták meg. Csak nagy jellemek tudnak nagy dolgokat véghez vinni jóban és rosszban, állítja Plató. Az emberek sem egészen jók sem egészen rosszak lenni nem tudnak, panaszkodik Machiavelli. Hát vajha egyáltalán ne lennének rosszak! Romlott emberekből államilag activ nemzetelanyt szervezni nem lehet.

A nobile officiumtól senki se féltse a tudományt. A jurybe is bevitték az angolok a szaktudományt, a jogtudós bíró által. Az államigazgatási önkormányzatba ép így bevihető az. A népeletbe vitt szaktudomány egyedül bír állami értékkel. — Az önkormányzati köteleesség teljesítése végett a legszigorúbb felelősséget kell alkalmazni. Meg kell tanítani a polgárokat, hogy az önkormányzat se nem játékszer, se nem magánérdekek küzdőtere, hanem komoly és kemény állami munka.

Az is tévedés, hogy a nobile officium a népeleten kívül van. Hát az angol békebíró, az angol jury, kívül van az angol népeleten? A burokratia az, mely a népeleten kívül van, a burokratia, mely kiszabja a ruhát, de nem talál belé való testet. (Bagehot.) Nem szabad feledni azon mondást: »Nagy Frigyes vesztette el a csatát Jenánál.« »A burokratia, mely pillanatnyi sikere fölött elbízta magát, és saját érdemeit csodálja, a legfelületesebb kormányzás.« (Bagehot.)

Az intézmények sikere, úgymond Guizot, az emberektől függ. Hozzáadhatjuk ehhez, hogy az emberek viszont életviszonyaiktól függnék, habár nem absolute, de mégis jelentékeny mértékben. Tehát a demokrátiát nemcsak közjogilag, hanem az életviszonyokban is kell szervezni.

A demokrácia mind monarchiában, mind republikában a nemzetnek és egyénnek szabadságát jelenti. Minden szabadsághoz azonban értelmiség, erény és bizonyos jólét szükséges. A tyrannok már Aristoteles elbeszélése szerint azon elvet követték, hogy a népet koldussá és aljas gondolkozásúvá kell

teni. Az erkölcsi demoralisatio még a nyomornál is hatalmas) szövetségese a kényuralomnak. A heroismus a nyomorban, jól jegyzi meg Vacherot, nem épen ritka jelenség a népek történetében. De az erkölcsi corruptio mindig és kivétel nélkül ö. Az értelmiség hiánya is képtelenné teszi a népeket a szabadságra; s ha a szerencse összetörné is tudatlan emberek igáját, Tacitus szavai szerint »magis sine domino, quam in libertate« lenének.

Az értelmiség bár a demokratiának mind állami, mind társadalmi szervezetéhez szükséges, mégis nem esik egészen azonos elvek alá, mind a két szervezet szempontjából.

Arra, hogy a személyes érdem a társadalomban érvényre jusson, csak bizonyos abstract értelmiség szükséges. Ellenben a nemzetnek a személyes érdem alapján való szervezetéhez a nemzeti gondolkodás által áthatott értelmiség kell.

A társadalom érdeke az, hogy a kormány az intelligentiát mindenütt egyformán mozdítsa elő. Az állam érdeke viszont az, hogy az intelligentia fegyvereivel oly városok és vidékek népessége ruháztassék föl, melyekről tudjuk, hogy e fegyvereket a haza javára basználandják; a hol tehát vagy már erős az állameszme, vagy legalább alaposan remélhetni, hogy az intelligentia terjesztése által fölbresztetik.

A demokratia társadalmi szervezete azt kívánja, hogy az embereket emberré képezzük. A demokratia állami szervezete szerint azokat polgárokká is kell képezni.

A classicus képzés (litterae kumaniores) mind a társadalmilag, mind az államilag szervezett demokratiának, mind az ember, mind a polgár eszméjének leghatalmasabb előmozdítója. Fájdalom, ma sokkal könnyebb érvényesülni reálképzettséggel. Ez a demokratia ideáljától való eltávozás.

A reális irány, mint Vacherot megjegyzi, csak jó functionáriusokat ad; de nem olyanokat, a kik bírnak a »Science humaine«-nel.

A classicus szellemnek elárasztása a népéleten a reál hivatásokat is ethikailag emeli. A reál irány csak gazdasági funkciót teljesítsen a népéletben. A lélektani és ethikai hatást a classicusoknak kell gyakorolni.

A demokratia az ember eszméjének elismerése. A közép-

koriján a földhöz kötött jobbágy is több volt, mint az »ember«. Ma az ember több, mint bármely emberi méltóság. Ez korunk legszebb vonásai közé tartozik. De óvakodjunk az ember istenítésétől. Az istenben való bitet és reményt ne cseréljük föl az emberben való bit és reménnyel. (Guizot.)

Mint, Guizot szerint, Franciaország békéjének, úgy a demokráciának is erkölcsi basisa a vallásos, a családi, a politikai szellem.

Korunk legszerencsétlenebb vonásai közé tartozik, hogy minden haladást ellentétbe hoznak a vallásossággal, s így a demokráciát is. Ez eljárás egy világtörténeti félreértésen alapszik. A tudást és a vallást egymás ellenfelévé tették. Csak a tudás és bit egymásnak ellenfelei. Nem oly ellenfelek, melyek az emberi lélekben egymást kizárják. A bit csak úgy lehetne az emberben abszolút, ha a tudás semmi volna. És a bitet csak úgy lehetne az emberi lélekből teljesen kiküszöbölni, ha az ember minden-tudással bírna. De annyiban mégis ellenfelek, hogy a tudás terjedése a bit birodalmának megszorításával jár. Ezen ellentét konkrét világtörténeti alakja, fájdalom, a tudás és vallás ellentétévé fajult. Logikai fonáság már azért is, mert a tudás az ismeretnek alakja, a vallás az ismeret tartalma.

A vallásnak is, mint minden ismeretnek, két fejlődési pbasisa van: a bit és tudás. A tudás tehát nemcsak nem ellentéte a vallásnak, hanem inkább a vallás ép a tudásban éri el fejlődésének legmagasb fokát. Tehát ép az önálló gondolkozás, mely a demokrácia alapvonásai közé tartozik, vezet a legmélyebb vallásossághoz.

A p o s i t i v vallások, felekezetek, egyházak léte sem ellenkezik a demokráciával, mint ezt Vacherot erősen állítja; azt hozván fel, hogy minden felekezetnek elve a tekintély, vagyis a szellemnek szolgaságra vetése. Már pedig, úgymond, szabadság a szabadságot, szolgaság a szolgaságot mozdítja elő. »Pour agir librement, il faut penser librement.«

Azonban nem szolgaság az, h önként hódolnak a tekintélynek olyanok, kik arra szorúlnak. Az egyházak és felekezetek csak akkor ellenkeznének a demokráciával, ha a szellem szabad fejlődését leigáznák üldözéssel; a mit hajdan tettek, de

már nem tesznek. Ellenben a szellemi anarchia és erkölcsi dissolutio kikerülése végett szükséges, hogy mindazok vezettetsek, akik erre szorulnak. A legtöbb embernél túlnyomó nemcsak vallási téren, hanem minden ismeretre nézve a hit, a lélek mindenoldalú összhangzatos kifejlődéséhez pedig minden embernél tartozik.

A demokráciának a gazdasági viszonyokban való szervezésére nézve is számos téves nézettel találkozunk. Montesquieu frugalitást, egyszerű, kisszabású gazdasági viszonyokat követel a demokráciában.*) Részben az egyenlőség kedvéért. Minden polgárnak ugyanaz legyen öröme, reménye. Részben pedig mély lélektani okból. A szerzetesek mért szeretik annyira rendjüket? Mert, úgymond, szabályzatuk az emberi szenvedély minden más tárgyától megfosztja őket. Fönmarad az emberi szenvedélynek ezen egyetlen tárgya, t. i. maga e szabályzat. Ezen antik úton akarja ő ma is előmozdítani az erényt, hazaszeretetet.

Montesquieu szeme előtt csak az antik demokrácia lebegett, s így nem csodálhatjuk, hogy az antik állam sajátosságait a demokráciáéval összezavarta. Meglepőbb, hogy napjainkban is vannak nagynevű államtudósok, kik a »demokráciai egyenlőség« (t. i. materiális, külső egyenlőség) kedvéért a vagyoni különbségeket lehetőleg nivellírozní, e végett a szabad fejlődést bilincsbe verní, s a mi a szabad fejlődés föltétele, a római tulajdont kiküszöbölní kívánják.

Volt már a tulajdonnak más alakja is! mondják; pl. Mózes törvénye szerint, vagy még ma is a szláv községben, sőt egykor minden népnél.

Igaz. De volt a családnak is más alakja. Vájjon vissza-térjünk-e itt is a régihez? A civilisátio első nagy győzelmé Bagehot szerint az, hogy a laza családi élet, mely az anyai ágat emelte érvényre, legyőzetett fejlettebb családi élet által, mely t. i. az atyai ágat követte.

A családi élet fejlődése a civilisátio fejlődése. De a tulajdon fejlődése is az. Sőt e két fejlődés egymással összefügg. A családi szeretetnek intensívitását rendkívül növeli az, hogy

*) Legfőlebb a kereskedő állam kivételével.

családunk jólétéért egész életünkben küzdünk. Térjünk csalt vissza a tulajdon ősi alakjához, gondoskodjék csak a törzs, a község családunkról, azonnal kevesebbet foglalkozunk nőnk, gyermekeink sorsával és ennél fogva kevesebbé is szeretendjük őket.

Ép a római tulajdon a demokratia lényeges kelléke; mert legnagyobb érvényt szerez a személyes érdemnek. A társadalmi viszonyok mozgékonyasága kedvez a személyes érdemnek. A tulajdont megkötni annyi, mint a személyes érdemet megkötni. Nem a vagyoni különbségek megszüntetésére kell törekednünk, hanem arra, hogy a vagyoni különbségek az élet szabad fejlődése alapján a személyes érdem kifejezői legyenek annyira, a mennyire ez az emberi viszonyok körében lehetséges.

Az élet szabad fejlődése alapján. A demokratia a társadalmi kérdés megoldása. A társadalmi kérdést nem a létező társadalmi törvények zsbasztása, hanem minél egyetemesb, minél teljesb hatálya orvosolja. A mai bajokat eme fejlődési törvényeknek csak félig-meddig való hatálya okozza. Az eddig követett irányban »előre«. E jelben győzend az emberiség. A társadalmat a társadalom b ó l és nem a társadalom ellen kell gyógyítani, és lehet. A munkás helyzete évezredről-évezredre javult. Világtörténeti symptoma az, hogy az alsóbb osztályok ma függetlenebbek, mint néhány évtized előtt. (Mill.) Évezredek következetes irányában jövőre is bizhatunk, ép úgy mint a csillagok évezredes szabályosságában. A középkort csak azért látjuk rózsaszínben, mert távol van. (Gerstner.) Sismondi meghatóan kifejti, mennyivel ridegebb ma a gazdasági törvények zsarnoksága, mint volt hajdan az embereké. Feledni látszik e nemes szívű író, hogy a törvények zsarnoksága a szabadság kútforrása; mert a bol a törvény zsarnokoskodik, ott a zsarnokság elvileg már megszűnt. Hellwald persze ma is annyi szolgaságot lát, mint hajdan, csakhogy más formában. De Hellwald sok igazság tárgyilagos elismerése mellett, viszont a napot is letagadja az égről, ha ezt kívánja az ő rendszere; t. i. a történetnek, mint a természetörök vad játékának felfogása.

Az, hogy ma van társadalmi kérdés, javulást jelez. A rabszolgaság, a földhöz kötött jobbágság nagyobb

társadalmi baj volt, bár akkor nem volt társadalmi kérdés.

Egykor a rabszolgaság volt szükséges, hogy az emberiséget munkára nevelje. (Comte Ágost.) Ez többé nem szükséges. De mindig erősen ható tényezők kellene az embereknek komoly munkára ösztönzése végett. »Si nullus ex se metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi« nobis (t. i. az államunk) graves«. Tiberius e szavai Tacitusnál, az emberi természet lényegéből merítvék. A római tulajdon mellőzői a munkaöszton tényezőit gyengítve, hanyatlást okoznának. Nem ember, ki embertársa szenvedését nem érzi. De ne a barbar korból hozzunk a sebekre balzsamot. Előre! A társadalom létező élettörvényei szerint kell kivívni, hogy mindenkinek legyen »ex se metus aut spes«. Az utóbbi is! »A fölfelé irányuló társadalmi mozgalom« akadálytalansága, ez az igazi demokratia, mely civilisál, és nem a vagyoni egyenlőség, mely a vad emberek állapota.

Ily demokratia nem valamely még ezentúl fölfedezendő varázsszer által fog keletkezni, hanem az értelmiségnek emelése és terjesztése által. A tudományok emelése és a tudományok népszerűsítése, ez a demokratia útja, ez a társadalmi kérdés megoldásának útja. A nemzet sohasem fog állni tudósokból, de lehetséges azt kivinni, hogy »mindenki értse meg azon állást, melyet a nemzetben elfoglal, a nemzet az emberiségben, az emberiség a mindenségben«. »Démocratie, c'est démopédie.« Igaz. De ép oly mértékben demokratia a tudományok m a g a s !) fölvirágzása. A tudomány mindenütt demokratia, a hegycsúcson és a völgyekben.

IV.

A kifejtett elvek bírálalos alkalmazása a demokratia világtörténeti fejlődésére és alakzataira.

A demokratia alakjai szigorúan a természetrajzi módszer szerint megállapítandók; vagyis a kérdés nem az, hányféle demokrátiát lehet kigondolni, hanem hányféle demokratia létezett, vagy létezik valóban.

A demokratia világtörténeti fejlődése rendszerint csak

a statusaikat kategóriája szempontjából világítatik meg. Ezen eljárás szerint az antik és modern demokracia kimeríti a demokracia történetét. Napjainkban azonban fontosabb a demokracia elv, mintsem a demokrat. statusaikat. Ennél fogva a demokracia történetének súlypontjává azon kérdést kell tenni, vajjon a személyes érdemnek a születéstől és vagyontól független érvénye mennyiben létezett államilag és társadalmilag, különböző korszakokban és népeknél.

E két kérdés ugyan el nem választható, de hogy azok megkülönböztetése mily fontos, annak bizonyítása végett — demokratikus korunktól eltekintve — elég arra utalni, hogy a középkori egyház a demokrat. elvnek sokkal hatalmasb fejlődését foglalja magában, mint a demokrat. statusalkattal bíró Athén. VII. Gergely szerepe a személyes érdemnek oly diadala, melyhez hasonlót az antik világ föl nem mutathat. A demokracia a szellemi világrend uralma a physikai fölött; s bár teljesen igazuk van azoknak, kik ma a canossai esemény ismétlése ellen tiltakoznak, mégis nyolczszáz év előtt ott oly diadalt aratott a szellem a feyver felett, milyent az előtt soha.

A mondottakból következik, hogy a demokracia fejlődési pházisait tévesen világítjuk meg, ha kizárólag a statusalakra vagyunk tekintettel.

A demokraciának, mint statusalagnak, története ketté van szakítva. Az antik és modern demokraciát két ezer év választja el.¹⁾ Nagy távolságuknál fogva azok már nem is úgy tűnnek föl, mint ugyanazon elv fejlődésének két stádiuma. Ellenben a demokrat. elv egy hatalmas folyam, melynek kicsi forrása ott ered, hol demokraciát keresni épen nem szokás: már a keleti kasztrendszerben egy igen szűk mederben ott csörgedez a személyes érdem üde patakja. Kétségkívül a bramanok kasztjában a tudomány, a harczosokéban a vitézség elismerésben részesült. A kasztok válaszfalait még át nem törhette a személyes érdem; mert azon ifjú társadalmi rendnek állandóságot csak merevség, s az egyén megkötése adhatott. (Bagehot.) A görögöknél azonban a személyes érdem már jelentékeny folyó, melyen a civilisatio hajóját találjuk. Az emberi szellem-

*) Ugyanis a demokracia, mint statusalak, a középkorban sehol világtörténeti jelentőségre nem emelkedett.

nek azon óriás lendületet, melyet a kellen világnak köszönünk, nem az eupatridák ősi erénye és ősi gazdagsága, hanem a személyes képesség adta. Bár Bóma sohasem birt demokratiai államalkattal, mert a családok régisége itt mindig hatalmas volt a nemzeti szervezetben, mint a személyes érdem, mindazáltal a rómaiak szerepe egészben véve és világtörténeti hatásában jelentékenyebb mértékben gyarapította a demokráciát, mint elvet. Egy világbirodalom, melyet szabad emberek alkottak, már a széles látkörnél és nagyszabású gondolatoknál fogva is, melyekre az szükségkép vezet, előmozdította a demokráciás szellemet, A kereszténység által a demokrácia emberiségi elvvé emelkedett. Azon szempontokból, melyekre a kereszténység kiválólag súlyt fektet, minden ember egyenlő. A kereszténység a legutolsó szolga erényét is megkoszorúzza, s egy világbirodalom uralkodójának bűnét is ostorozza. És végre napjainkban: »la démocratie coule á pleins bords.« Csakhogy jól megjegyzendő, hogy ezen áradó zavaros folyamán sok oly elem is van, a mi nem demokrácia. A személyes érdem hatalma egykor megtisztulva fog abból kiemelkedni.

A demokráciának, mint elvnek fejlődése tehát szakadatlan folytonosságot tüntet föl, folytonosan emelkedő világtörténeti egységet. Nincs sehol úgy félbeszakítva, mint a demokrácia statusaikat. Azért az utóbbinak alakzatait világtörténeti egységbe foglalni nem is lehet, hacsak az előbbinek világtörténeti szemléletére nem emelkedünk.

A tényezők, melyek a demokráciát mai jelentőségére emelték, részint a személyes érdem érvényét előmozdítva, közvetlenül hatottak, részint a személyes érdem akadályainak elhárítása által közvetve.

Leghatalmasb lendületet adott a demokráciának a tudomány, és pedig több szempontból. Így a tudományok fölvirágzása, azoknak népszerűsítése, de különösen azon körülmény, hogy a tudomány első rangú állami és társadalmi factorrá lett. A hol a tudomány uralkodik, ott a személyes érdem uralkodik. A tudományok tartalmilag is a demokráciának kedveztek. A romai jog befolyása az igazságszolgáltatásra megtörte a seigneurök hatalmát, előmozdította a törvényelőtti egyenlőséget, a jogtudosokat a nemesek mellé emelte, a tiers état hatalmát

növelte. Majd a természetjog hirdetői versenyeztek altban, hogy ki tud inkább a természeti állapotba eljutni. Rousseau azt hiszi, hogy minden előde oda csak elindult, egyedül ő jutott el. S a személyes érdem nála már abszolút, az ősi erény semmi. Valamint az alclimisták álomkép után futottak, de olykor értékes fölfedezést is tettek, úgy a természeti állapot keresői is; mert rendkívüli erélylyel adtak valódi világtörténeti kifejezést az emberek eredeti egyenlőségének, az emberi méltóságnak, s az érdemnek, függetlenül minden külső körülménytől. Mint a múlt században a philosophiai, úgy napjainkban a természettani fölfogás árasztja el a népöntudatot, E szellem ma hősoket teremt a természettudományi kutatások terén, mint minden korszellemnek megvannak a maga hősei. Az ész törvénye előtt ép úgy mint a természettörvény előtt mindnyájan egyenlők vagyunk. A római jog által kezdett, az észjog által folytatott irányt befejezi a természettudomány. A ki a természet nagy fejlődési processusának niveaujáról tekinti az embert, az e magasságból egészen más arányt lát a palota és a gunyhó közt, mint a mindennapi élet szűk látókörében. Nem mintha a természettudomány minden különf éleséget nivellirozna. Méltán utal Hellwald arra, hogy a sivatagszerű communisticus egyenlőség már természettudományi szempontból is megczáfolható. Azonban a természettani szellem csak a személyes érdemen alapuló különféleségnek kedvez.

Az állam- és jogtudományt elárasztó Utilitarismus gyengíti az aristokrátiát és ezáltal előmozdítja a demokrátiát. Mily hatalmas ezen áramlat, azt bizonyítja a lelkesedés, melylyel Bentham elmélete fogadtatott. Stael asszony már egyenesen azt jósolta, hogy ama kor nem Bonaparte, nem is Byron, hanem Bentham korának fog az utókor által neveztetni. A mely korról ezt jósolni lehet, az semmi sem kevésbbé, mint aristokraticus. Távol vagyok attól, hogy Bentham elveit a demokrátiával azonosítsam, mint azt sokan teszik. Bentham személye a demokrácia, a szó legnemesebb értelmében. Bentham elmélete a demokrátiának elfajulása. A mily magasztos az ő jelleme, ép oly kevésbé mondható ez az ő elméletéről. Nagy szolgálatot tett a tudománynak az által, hogy az utilitarismust a maga összes consequentiáiban bemutatta, de ezen elmélet a gyakorlatban

károsabb, mint Machiavelli tanai. Az utóbbi lángoló lelkese-déssel áldozza föl az egyest a hazának; s az önzetlen, nemes Bentham csak önzésre tanít. Ily világnézet pusztítóig hat az arisztokrátiára, inig a a demokratának csak niveauját szállítja alább, de azt nem öli meg. Ez n e m onnan van, mintha a demokrata rokonabb volna az utilitarizmussal. Az a morális számtan, az a morális pathologia, melyben Benthamnál a jog és politika fölsozlik, az összeség boldogságának totalsommájára irányuló rideg elemzése az emberi érzelmeknek és viszonyoknak, mindez mint fagyos lehelet érintette az arisztokratia mysteriumait; még sokkal inkább, mint a múlt század észjogi racionalismusa. De a demokratának nincsenek mysterinmai. Az utilitarismus akadályozza egy pillanatra annak ideális lendületét, de nem csökkenti erejét.

Még a ma uralkodó tudományos módszer, t. i. az inductio is előmozdítja a demokratát. Maga ezen módszernek tudományos alapítója, Yerulami, mondja, hogy az ő módszere keveset hagy az elme élének és erejének; sőt inkább a szellemeket egyenlő vonalra helyezi. Mikép, úgymond, kört rajzolni szabad kézzel nagy ügyességet kíván, míg körzővel felszerelve azt mindenki könnyen teheti. Mikép a tűzi fegyverek a harcban, úgy Baco módszere a tudománybau egyenlőbbé tette az embe-reket. A tudomány megszűnt szellemi athleták küzdőtere lenni, mint volt a scholasticismus korában. A tudományos tapasztalás (experientia literata) a gyengébb szellemet is az igazsághoz vezet. Bár még ma is vannak tudományos athleták, kik inkább alanyiségük izomereje (dialectikai ügyesség), mintsem az ügy igazsága által törekeshnek imponálni (pl. Stein Lőrincz, Marx, és számosan mások, főleg németek), mindazáltal a tárgyi-lagos érvek ma mégis túlsúlyban vannak, s ez által a tudomány csarnokának kapui olyanok számára is nyitvák, kik a dialectikai fegyverjátékot művészi tükélyre nem vitték.¹⁾

*) E helyen nem bocsátkozhatom a módszerek tüzetes tárgyalásába. Félreértés kikerülése végett azonban megjegyzem, hogy bármily nagy szolgálatot tett Baco az emberiségnek, mégis igen veszélyes azon uralkodó tévedéssé vált egyoldalúsága, mely csak is az inductiót fogadja el, s a deductiót csak is az inductio szolgálatában, vagy kiegészítőjekép. Méltán emelte föl szavát ez ellen Kant. Inductio útján sohasem juthatunk el az erkölcsi világrend végső okaihoz, ha csak oly porhanyó alappal, mint a

A szellemi körben különösen előmozdítja a demokrátiát a hírlapirodalom. Bármely párthoz tartoznak az egyes birlapok, maga a hírlapirodalom, mint egész, kiválóan demokratikus jelenség. Még a ki a demokrácia ellen küzd is hírlapjában, a demokráciának tesz öntudatlan szolgálatot, pusztán az által, hogy hírlapot ír. Vajha a demokrácia ezen hatalmas ütere minden orgánumban szívére venné azon szemrehányásokat, melyekben előbb Sismondi, újabban Schäffle részesítették.

A reformatio előmozdította a demokrátiát az által, hogy mindenkinek kezébe adta a bibliát; tehát részint ama tan által, hogy a menyország útját minden ember egyenlően képes megtalálni (Tocqueville), részint az által, hogy önálló szellemi tevékenységre kényszerített. Az arisztokratia szelleme a tekintély, a demokráciáé a szabad kutatás. Hiában gúnyolódik de Maistre: »Nemde Leibnitz és annak szolgálója ugyanazon szavakat olvasták a sz. Írásban?« Igen. De e végett Leibnitz szolgálójának is olvasni kellett tudni. Hisz a természet nagy könyvében is ugyanazon eget és földet, hegyeket, fákat, csillagzato-
kat látta Leibnitz és annak szolgálója.

Jól jegyzi meg Bluntschli, hogy a korunkban elterjedt pantkeistikus világnézet is előmozdítja a demokrátiát. A pantheismus folytonosan a Mindenséget szemlélteti velünk, s ennélfogva megtanít bennünket ép úgy az ember csekély voltára, mint nagyságára, Pascal ama mondása szerint: »si l'homme se vante, je é'abaisse, s' il s' abaisse, je le vante.«¹⁾

Kirchmann által hirdetett lég magast) aucto vitások, meglegedni nem akarunk. Így elvész a morál tárgyilagossága. Comte A. pozitivismusa bármily remekmű, több sötétséget, mint világosságot terjesztett; sűrű fátyolba burkolta az Isten keze által az emberi lélekbe irt örök igazságokat, melyekről mondhatni Spinozával: »verum est index sui.« A tapasztalást semmiféle ismeret sem előzi meg, de azért nem minden ismeret ered tapasztalásból, tanítja Kant. Téves az a nézet, hogy a módszer csak egy lehet. Az igazság az, mely csak egy lehet; s a módszer, melylyel azt tisztába hozzuk, többféle. A kik kizárólag inductiót alkalmaznak, azoknál létezik a módszer egysége, de hiányzik az elvi egység, mert az inductio egyetemes egységhez nem jut.

¹⁾ A gúny, melyet Schopenhauer a pantheismusra vet, gyermekes és még csak nem is eredeti. Isten a pantheismus szerint, úgymond, egy véghetetlenül gyötört lény, aki csak ezen kis világon minden másodperczben meghal, millió négerben ostoroztatik, millió munkásban éhezik, stb.

Gazdasági szempontból a demokráciának hatalmas lendületet az ingó javak mai túlsúlya adott, és a mi ezen túlsúlyt megalapította: Amerika fölfedezése, a kőszén, a gőz, a villany.

Sokan följajdulnak ma a capitalis zsarnoksága ellen. De a »ma« csak egy phasis. Abban igazuk van, hogy itt megállapodni nem szabad; de feledik, a mit Machiavelli oly jól tudott, hogy a szabadság előkészítője a zsarnokság volt talán mindig. A politikai példákat mellőzve, a római paterfamilias hatalma zsarnokság volt, de az egyéni szabadság útját egyengette az állammal szemközt. A szabadságnak előbb szőkébb körben (mintegy bimbóban) kell fejlődni, s csak aztán nyer alkalmazást az öszeségre. Ama szőkébb kör a kívül állókra nézve zsarnokság. A gazdasági szabadság sem jó, mint egykor Minerva, egyszerre készen. Az ingó javak mai túlnyomósága létesített oly viszonyokat, melyekre a zsarnokság neve illik. De e túlsúly fölszabadította az embert a földhözkööttségtől, s érvényt szerez a személyes érdemnek. Anglia társadalmában ma több a szenvedés, mint Norvégiában; de egykor a boldogság is több lesz. Hányán az ekét tartanak ma a toll, véső és ecset helyett az ingók túlsúlya nélkül. Vagy ez sem jó? Azt vélik Rousseauval: »l' homme qui medite est un animal dépravé.« Az ősi fejletlenséget akarják, hogy a fejlődés szenvedéseit kikerüljék? Ily tan gyakorlatilag a byzantinismushoz, a társadalom petrificatiójához, elméletileg a nirvánához vezet.

Aristoteles azt nyilvánítja legjobb demokráciának, a melyik földmivelőkből áll. Ez más szavakkal annyit tesz, hogy a legjobb demokrácia az, mely legkevesebb demokrácia. Állna ez, ha a demokrácia az a zűrzavaros tömeg volna, melyet ki kell elégíteni bizonyos jogokkal, de a mennyire lehet, inkább csak látszat- mint valósággal. Hisz a földmivelők ritkán jöhetnek a népgyűlésbe, és a földbirtok különben is lényegileg aristocraticus.

Ma a földbirtok és az ingók acut politikai ellentété lettek. Évezredek nézete a földbirtoknak adott előnyt. Aristoteles egye-

Efféle ellenvetések már két száz év előtt hoztak föl Spinoza ellen. Nem a philosophiai, hanem a mindennapi látkörből merítvék. Mintha mondaná valaki: a föld nem mozoghat, mert hisz a házak összedőlnek; ellen, lábasok nem lehetnek, mert hisz leesnének a földről.

nesen megtagadja az iparostól az erényt, míg a földmivelőket könnyen kormányozhatónak tartja. Cato szerint a rómaiaknál a legszebb dicséret az volt, ha az illetőt jó földmivelőnek, jó mezei gazdának nevezték. A földmivelők közül lesznek a legjobb katonák. A földmivelés, úgymond, a legtiszteletre méltóbb, senki által nem gyűlölt, biztos, és legkevesebbé kelt rossz gondolatokat. Platón főleg azért ellensége a tengernek, mert az ingók túlsúlyától tart. E túlsúly csakhamar elmosta volna a platói államban a szokások, intézmények, eszmék merev változatlan-ságát. Aristoteles és Cicero belátják ugyan a tenger túlnyomó előnyeit, mégis osztják Platón aggodalmait. Roma fekvését magasztalja Cicero, hogy nem közvetlenül a tengerparton van, hanem egy hatalmas folyam útján érintkezik azzal. Az idegen árukkal idegen szokások is meghonosodnak, úgymond, s a tengerparton lakók, ha testükkal otthon vannak is, vágyaikkal mégis távol kalandoznak.

Saját álláspontjokból igazuk volt. Az antik állam nem bírta elviselni a szabad fejlődést, vagyis az igazi demokráciát. Ama világbölcsek kénytelenek voltak rettegni az emberiség eszméjétől. A földbirtok a család egységét táplálja, s ennek hatalmát emeli, az ingók az emberiségét. Nem vonja senki kétségbe, hogy az ingatlan részén sok előnyt lehet a mérlegbe vetni: egyesíti az ember életét a természet életével,¹⁾ szükségleteink és élvezeteinket kívül kielégít sok mély hajlamot (Guizot); de az ingók nyitják meg a pályákat, és megkönnyítik a társadalmi önállóság megszerzését. Semmi sem mozgékonyabb, mint a javaknak a javaktól elválasztott értéke a piaci forgalomban. S ép ez az, mi a tulajdon szentségét a személyes képességgel kibékíti. (Stein Lőrincz.) A hitelgazdaság, ha az visszaéléssé nem fajul, kiválólag demokraticus.

Guizot azt jósolja, hogy a támadások, melyeknek a birtok ma kitéve van, egykor annak praeponderantiáját fogják előmozdítani.

A birtok ellen intézett támadások száz év előtt igazoltak voltak a feudális reminiscenciák mellőzése végett; már ma nem igazolhatók. Le a birtoknak Guizot által jósolt praeponderau-

*) Ha t. i. a természetet a szokott értelemben veszziük, a mi ellen már Plató tiltakozik.

tiája ép oly kevéssé fog bekövetkezni az ingók fölött, mint a valódi, vagy képzelt ősi erény praoponderantiája a személyes érdem fölött. A világtörténet útját visszafelé fordítani nem lehet.

A földmivelés nem kívánja az értelemnek megfeszítését, úgymond Cherbuliez, a birtok a múltat képviseli, az ipar és az ingóság az, mely előre viszi a civilizatiót. A mely mértékben, folytatja tovább, az ingó gyarapodik, a munka értéke emelkedik, és az egyéni képesség emancipálja magát, azon mértékben csökken az ingatlan jelentősége.

Ezzel épen nem akarom azt állítani, mintha a birtok és az ahhoz fűződő eszmék a nemzeti szervezetben nem játszanának igen előkelő szerepet. Cherbuliez is, ki, mint épen kiemeltem, a birtoknak épen nem kedvez, az I. kamarát a nagy birtokra, mint passiv választási föltételre alapítja. Csak azt akartam kiemelni, hogy a demokratia alapja nem a birtok, hanem az ingó, és hogy ma az ingónak túlsúlya egészen jogosult.

A demokratia a városi étellel emelkedett századok óta, és ma is a városból árad szét. Itt van a tudománynak, a hírlap-irodalomnak, a forgalomnak középpontja. A város már pusztán annálfogva, hogy ott sok ember együtt van, s élénk eszmecserét folytat, szükségkép demokratikus. Tudták ezt már a görög tyrannok, s azért a népet a városból eltávolítani igyekeztek. »Les hetes féroces ne régnent que dans les déserts.« (Rousseau.)

A demokrátiának mint statusalkatnak két főalakja van: az antik és a modern demokratia. Amazt az athenei demokratia képviseli, emennek ismét két főalakja van: az amerikai és a francia.

Az antik demokrátiának főjellemvonásai: népgyűlés, népgyűlésszerű bíróság (heliasták), a hivataloknak sorshúzás által való betöltése, a hivatalnokok gyors változása, hatalmuk korlátoltsága; egyenlő szólásszabadság, (isegoria-demokratia) törvényelőtti egyenlőség, a népvezérek szereplése (a mi szükséges volt, de később demagógia és sykophantismussá fajúit), kicsiny állam, (mert élő szóval kormányozni csak kicsiny államot lehet¹⁾) és lehetőleg egyenlő vagyoni viszonyok. Az antik

¹⁾ Még ma is sokan azt hiszik, hogy a szabadság csak kicsiny állam-iján lehetséges. A szabadságnak bölcsője volt a kicsiny állam; de nincs arra kárhozatva, hogy örökké bölcsőjében maradjon.

demokratia nem a szervezett nemzet, mint egységes államalany, hanem a sokaság, melyet mai napig némelyek (meggyőződésből, vagy hízelgésből) szinte istenítenek, mások (hasonló okokból) megvetnek. Helyesen csak akkor Ítéljük meg e kérdést, ha a világtörténet folyamába állítjuk azt. E szempontból tekintve a dolgot, Aristotelesnek kell igazat adnunk Platon ellenében. Mert ha az önmagát kormányzó sokaság nagyon emlékeztet is a Platon által allegorice fölhozott barlangban meglánczolt emberekre, és az elüttök elvonuló árnyképekre (elég a hermokopidák perére utalni és »sajnálni az el vakított népet, mely hazugság és csalás folytán önmagát marczangolta.« Wachsmutk.) Mindazáltal akkor a szabadságnak csak ezen módja volt lehetséges. Túrni kellett a bajokat a nagy előnyért. Aristoteles sejtette e világtörténeti kényszerűséget, s bár egyébiránt, a görög bölcslők szokása szerint, lenézi a sokaságot, mindazáltal annak a népgyűlésben valami csodálatos erőt tulajdonít. Mint a vendégség is jobb, melyhez sokan járulnak, mint az, melyet kevesen létesítenek. Ugyanazért a sokaság a zenészek és költők műveit is jobban tudja megbírálni, mint egyesek; mert egyik ezt, másik azt, valamennyi az egészet fogja föl. Aristoteles azt hiszi, hogy a népgyűlés egy ideális ember, a melyben az igazi emberekben szétszórt erények együtt összefoglalvák.¹⁾ Persze nem minden népnek tulajdonítja a sokaság ezen előnyeit, mert hisz akkor az állatoknak is kellene tulajdonítani azt, mert hiszen miben különböznek, úgymond, némely népek az állatoktól!²⁾ — Bár az antik demokratiábau a nemzet eszméje fejletlen volt (város-államban fejlett nem is lehetett), mégis volt rendkívül intensiv közszellem. Solon meggyőződése szerint az a legjobb állam, melyben a nem sértettek a sértőt nem kevesebbé üldözik, és büntetés alá vonják, mint a sértett fél maga. (Schwarcz Gyula, *Demokratie*, 12. 1.) Főlelevenítésre méltó elv.

¹⁾ A uépgyűlés az emberek rossz hajlamait is képes összefoglalni.

²⁾ Úgy látszik Aristot. ezen lielye ösztönözte Machiavellit, hogy síkra keljen Titus Livius ellen, magasztalva a népnek politikai tapintatát. A római nép »annyi századon át, annyi consul- és tribün választásokon, alig számított négyet, mit meg kellett bánnia.« (Pados ford.) Hasonlókép Montesquieu.

A modern demokrácia nem az önmagát kormányzó sokaság, hanem az önmagát kormányzó nemzet, sőt ha megengedik a történeti realiták a jövőbe egy pillantást vetni: az önmagát kormányzó emberiség. A modern demokráciát a parlamentben, a juryben, az önkormányzatban, a sajtó szabadsága- és hatalmában, a pályák szabad választásában, a szabad concurrentiában, a vagyoni viszonyoknak a nemzetgazdaság törvényein alapuló szabad fejlődésében látjuk. Ellenben a hivatalnokok kinevezésének és választásának kérdése nem a statusaikat köréhez tartozó, hanem egyszerű közigazgatási kérdés.

A modern demokráciának két alakja, az a m e r i k a i és a f r a n c z i a ismét több nevezetes vonás által különbözik egymástól.

Az amerikai demokrácia bölcsőjét a legmelegebb vallásosság ringatta, a francia demokráciáét az elvvé emelt vallásatlanság. Az amerikai demokrácia természetes fejlődésnek, a francia demokrácia bölcséleti elméleteknek köszöni létét.¹⁾ A Protestantismus, mint említettem, általában a demokráciás eszméknek adott lendületet. De Amerikában oly protestánsok alapítottak államot és társadalmat, kik mintegy protestautismust képeztek a protestautismusban. Azonban nemcsak a gondolkozásmód, hanem a külső viszonyok is a demokráciának kedveztek ott. Midőn az emberek oly helyeu telepednek meg, hol addig a természetnek csak nyers erői nyilvánultak még az emberben is, (t. i. a vad emberben) ott vajmi keveset ér az ősi erény és a családi traditio; de annál többet a természet vad elemeivel sikerrel szembeszálló személyes képesség. Ott nem számlálандják az őseket; ott azt emelik hatalomra, a ki szervezni tudja őket az ős erdővel folytatott küzdelemben. Maga a kivándorlás, mint pusztá helyváltoztatás is gyengíti az aristo-

¹⁾ Franciaországban is fordultak elő a gyakorlati életben oly tények, melyek a demokrácia terét egyengették. Így Tocqueville kiemeli a nemesség gazdasági hanyatlását, a tiers état emelkedését, a kényuralom százados nivellírozását, melynél fogva a művelt osztályhoz tartozók, bármily ellenségesen álltak is egymással szemközt, mindinkább egyformák lettek, s egy »collectiv Individualismus« keletkezett. Azonban mindezek csak rombolta a demokrácia javára.

kraticus reminiscentiákat, melyeknek fénykoré mindig helyekhez és tárgyakhoz van kötve. Végre oly állam, melynek alapítója a szabad munka, nem is lehet más, mint demokratikus, míg a népvándorlás harcaiból keletkezett államok szükségképp aristokraticusok voltak.

Míg az amerikai demokratia az életből fejlődött, addig a francziák a demokratitát, melylyel tele volt szellemük, erőszakkal vitték az életbe. Amerikát az eke, Franciaországot a nyaktiló demokratizálta.

Azon nagy különbség is van az amerikai és a francia demokratia közt, hogy míg az Egyesült Államok polgára, mint minden angolszász, saját életviszonyait az állam szolgálatába viszi, addig a francia azt várja, hogy az állam végezze még a társadalom föladatait is. Az amerikai, miut igazi politikai lény, folytonosan államügyekkel foglalkozik, s ha neki hévül a veled folytatott politizálásban, »urain«-nak szólít (Tocqueville), addig a francia a legfinomabb társadalmi lény; de a politikában vagy rombol, vagy semmit sem tesz. mintha a kelta genius uralkodnék még ma is a germán fölött. Innen Laboulaye panasza: »Tandis qu'en Francé la souveraineté populaire est un pouvoir endormi. qui ne s'éveille, qu'en temps de crise et ne se manifeste, que par ime éruption comme un volcan, en Amérique la souveraineté populaire est toujours debout, toujours vigilante.« Az amerikai demokratianak jelleme az önkormányzat, a franczianak a burokratia és centralisatio. Innen az amerikai gyakorlott a közügyekben, érzi a politikai joggal járó felelősséget, tudja mit lehet követelni, de a mi lehetséges, azt erélyesen foganatosítja is. Ellenben a francia álomképek után fut, majd a sikertelenséget belátva, fáradtan a kényuralom karjaiba. dől. Az amerikai demokratianak talán legfényesebb történeti pontja, hogy a szahadságharcz után bekövetkezett alkotmánykrisis idején, mintegy interregnum alatt, képes volt fön tartani az állami rendet, (ezt csodálja Tocqueville leginkább), a francia demokratianak legfényesebb tette azon hősi erőfeszítés, melylyel a forradalom idején Európával szembeszállóit.

A modern demokratia jellemvonásainak élére helyeztem azon sajátságát, hogy az az ő n m a g át k o r m á n y z ó n e m-

z e t. Ez nem elmélet, hanem világtörténeti irány. Fájdalom, úgy Amerika-, mint Franciaországban még igen csekély mértékben jutott öntudatra. Fejlődik az, de csak mint öntudatlan világtörténeti erő. A vallásszabadság már Luther korában a világtörténet elve volt, de az emberek még majd két száz évig ontották egymás véréért valláskülönbség miatt; míg végre föl ismerve a korszellemet, azt intézményekbe is fölvtették. Így vagyunk az önmagát kormányzó nemzet eszméjével is. Ez ma már világtörténeti hatalom, de még inkább csak érzi, mint tudja magát. Létezik mind a francia, mind az amerikai demokráciában, mint tapintat, azonban az intézmények s az egész államjog elvét még ma ott és itt csak az ö n m a g á t k o r m á n y z ó s o k a s á g képezi.

Van a francia demokráciának egy igen nagy előnye az amerikai fölött, t. i. a parlamenti kormányrendszer. vagyis a minisztérium által vezetett parlament. Ellenben Amerikában a hatalmi ágak elválasztásának félszeg tanát alkalmazták, mert az Egyesült Államok függetlenségének keletkezésekor az egész világ azt hitte, Montesquieu nyomán, hogy Anglia szabadsága a főhatalom szétforgácsolásán alapszik; sőt a hatalomszervezés eszméje még ma is olyan a tudományban és az intézményekben, mint valamely ködön át szemlélt tárgy. Ily tárgyra azután rá lehet fogni oly elméleteket is, mint a Trendelenburg által hirdetett »Kreuzungspunkte der Staatsgewalten.« Megmaradhat a név, de tiltakozni kell annak Trendelenburg-féle értelmezése ellen. Ha az activ nemzeti »én« napja mindent betöltene az államban, ily elméletek egyszerre szétfoszlanának. Mind a bárom hatalmi ágat ugyanaz a nemzetelany gyakorolja, de különböző szervezetben. E szervezetek tisztaságát nem szabad elhomályosítani oly tbeoriákkal, mint a Trendelenburgé, mert mindeniknek saját elve van. A törvényhozási szervezet, melynek az angol felsőház egyik tagja, és a bírói szervezet, melynek ugyanazon felsőház a betetőzése, két lényegileg különböző szervezet. Ugyanazon polgárok, elemei lehetnek a jury útján a bírói hatalomnak, és a választói jog által a törvényhozó hatalomnak, de az elemek azonossága nem a szervezetek azonossága. Amerikában a helyett, hogy a hatalmi ágak szervezetét megkülönböztették volna, magokat a

hatalmi ágakat elkülönítették; mi által a parlamenti kormányrendszer lehetetlenné vált.

Azonban a parlamenti kormányrendszer előnyeit Franciaországban is sajnosan ellensúlyozza az a körülmény, hogy annak föltételei ott kellőleg ki nem fejlődtek. Erős önkormányzat hiányában a parlamenti küzdelem gyújtóanyaga igen sok.¹⁾ Itt a párt győzelmétől függ minden. Innen a szenvedélyek viharos kitörései; innen az államot megrendítő átzökkenések egyik kormánypolitikából a másikba. Franciaország továbbá százados centralisatiója következtében államfériakbau sem bővelkedik. Piaiig köztudomású dolog, hogy a parlamenti kormányrendszer az államfértiak nagy számát követeli, nem azért, mint egy nagyon elterjedt mese tartja, mintha az említett kormányrendszer az államfértiakat nagyon gyorsan elhasználná, (hisz egészséges parlamenti kormányrendszer mellett a minisztériumok átlagos tartama nem rövidebi), mint más rendszer mellett; továbbá a volt miniszterek sem politikai halottak), hanem sok államfértit kivan e rendszer, mivel ez az activ nemzet igazi szervezete: s e szervezetben, hogy az valóság legyen, minden állampolgárnak részt kell venni, s alsóbb körben részt venni képes is, de a szervezet csúcsában a nemzet összes erejét, mint gyűjtőüveg által a napnak sugarait, egy pontra kell concentrálni. Ezt csak államfértiúi kitűnőségek eszközölhetik. Az lehetetlen, hogy néhány emberben a nemzet valóban éljen, ha azok még olv rendkívüli talentumok is. Viszont a központon millió ember nem közvetítheti a nemzeti életet. A nemzeti szervezet csúcsán tehát a nagy számot a kitűnőségnek kell pótolni. Ha e szervezet csúcsát nem képezik hatalmas és az egész fölött dominálni tudó szellemek, akkor az önmagát kormányzó nemzet hasonló lesz oly testhez, melv mozogni tud, de szellemi kormány hiányában ide-oda botorkál. A parlamentararis kormányrendszerhez nem elég, hogy a polgárok majoritása kormányozzon, hanem szükséges, hogy a vezetett majoritás

¹⁾ Szinte stereotyp tétel lett, hogy önkormányzat és Parlamentariszus össze nem fér; mert összezavartott a politikai és administrativ decentralisatio. Polit. deecentralisatióval nem fér össze a parlamenti kormány: administr. deecentralisatio nélkül pedig nagy hátrányokkal jár.

kormányozzon. A hol a nemzet pusztán passiv anyag, ott elég egy Richelieu-, s egy sereg rabszolgái hivatalnok. De önmagát kormányzó nemzetben nemcsak a kormányon, hanem úgy az ezt támogató pártban, mint az ellenzékben, az egységes nemzeti megfontolás e mindkét tényezőjében, államférfiaknak kell lenni; különben a nemzet nem érzendi magát a parlamentben. Ez a fő oka annak, hogy a parlamenti kormányrendszerhez számos államférfi szükséges. A hol a király önmagának minisztere, ott az államférfiak csak akadályul vaunak. »Tudsz engedelmeskedni,« mondá Nagy Frigyes egy hivatalnoknak, ki gyengeségét hozta fel a neki szánt miniszteri functio ellen. A parlamenti miniszter az, ki nem tud engedelmeskedni senkinek, lényeges dologban saját pártjának sem. Bennea nemzeti észésakarát, mintlegmagasb emberi hatalom, teljes kifejlődésre jut. E kifejlődéshez igazi államférfiaknak folytonos észésatája szükséges.

Ha e kellék meg volna a francia demokratiában, akkor a francia nemzet nem marczangolná annyira önmagát. Egy francia tudós, tekintve, hogy Eranciaországok nincsenek nemzetiségei, azt mondá: »Franciaország nem kénytelen inkább rettegni önmagától, mint másoktól.« De pártjai tekintetében Franciaországnak legnagyobb ellensége Franciaország. A biztos elvek szerint önmagát kormányzó nemzet ott nem létezik. Amerikában nincs parlamenti kormányrendszer, mely tért nyitna az államférfiei lángész kifejlődésének; Franciaországban megvan a tér, de eddig nem töltik azt be igazi államférfiak.

Azon különbségből, hogy Franciaországban parlamenti kormányrendszer van, Amerikában nincs, másik igen nevezetes különbség foly. Franciaországban az igazi államfő a miniszterelnök, Amerikában a praesidens. (Azért praesidentialis rendszer.) Franciaországban a miniszterek a parlament kormányzó választmányát képezik, Amerikában a praesidens hivatalnokai. Hirlapjaink keveset írnak a francia köztársaság elnökéről, s még kevesebbet az amerikai Egy. Állam, minisztereiről.¹⁾ Ott a minisztérium, itt az elnök van előtérben. Ha a pár-

¹⁾ Kik egyébiránt nem nevezetnek minisztereknek, hanem az angol példa szerint titkároknak, néhányan pedig más nevezet alatt szerepelnek. Vannak összesen nyolczan: Department of the State, the Treasury, the

lamenti kormányrendszer minden föltétele oly mértékben megvolna Franciaországban, mint most még sehol a világon, akkor praesidensre nem is volna szükség.

A francia államfőt, t. i. a miniszterelnököt, választja a parlament, az amerikai Egyesült Államok fejét a polgárok.¹⁾ A parlamenti minisztérium t. i. ha formailag nem is, lényegileg mindenütt választott kormány, és pedig folytonosan választott, mert csak az alsóház folytonos bizalomnyilvánulása tartja azt fönn. Az Egyesült Államok elnöke formailag kétfokúlag, lényegileg közvetlen választatik, mert az őt választók olyanokat választanak közvetlen választókat, kiknek szavazata előre tudatik.

A mostani francia, vagy az amerikai rendszer jobb-e? Vagyis a parlament, vagy a polgárok választják-e az államfőt? Az előtt az aristotelesi nézet uralkodott, mely a sokaságnak kitűnő választási képességet tulajdonított. Lamartine²⁾ az aristotelesi érvre is hivatkozik, mely szerint kevés víz könnyen megmérgezhető, de sok víz nem. A hatalomsztás szerencsétlen tanával³⁾ is ellenkezik a parlament által választott államfő. Azonban a szervezetlen sokaságnak ily szerepe lényegileg antik elv, s azért ma anachronismus. A nemzeti szervezet millió szála a polgároknak ágazik el, de a polgárok sokasága, mint valami népgyűlés, ma sehol sincs hivatva betetőzni a nemzeti szervezetet. Bagehot és Mill állnak e szempontból a kor színvonalán. Bagehot az amerikai elnök-választó tömeget egy magával tehetetlen lomha emberhez hasonlítja, a kit azonkívül tisztátalan czél ösztönöz. A parlamenti kormányrendszer mellett, folytatja ugyanaz, az államférfiak nevei nem pusztán szók,

Interiör, the War, the Navy, the Justice, the Post-office-department, Department of the Agriculture. Dr. Eugen Schlieff: Die Verfassung der Nord-amer. Union, 153. lap.

¹⁾ Nem mondom: »nép«, mert hisz a parlament is a nép, sőt kiváltkép a nép. Az igazi nép a polgároknak törvényhozási, kormányzati, bírói szervezete. Ha a parlament választ, akkor per eminentiam a nép választ.

²⁾ Lásd: Kautz, politika, 162. lap, jegyzet.

³⁾ A hatalomsztás tana a múlt században Franciaországban jó szolgálatot tett, mert a kényes uralmat gyengítette, de Amerikában, és ma mindenütt a nemzetet g³engíti, és ez sokaknak a szabadság!

hanem elvek; de Amerikában alig volt tiszta fogalma egynek arról, mi volt azelőtt Lincoln (t. i. politikailag) és mit szándékozik tenni. »Ez kormány volt ismeretlen nagyság által.« Történetesen Lincoln puritán becsületességű ember volt. »De siker a lotteriáú nem érv a lotteria mellett.«

Hasonló irányban nyilatkozik Mill. Ha úgymond, a parlament választja az államfőt, akkor biztosak lehetünk, hogy kiváló férfit emel a kormányra. A párt, melynek majoritása van a parlamentben, saját vezérét fogja megválasztani, a ki mindig egyike az elsőeknek, sőt gyakran legelső politikai személyiség a nemzet életében; míg az Egyesült Államok praesidense, mióta a republika alapítói közül az utolsó is eltűnt a politikai színtérről, majd mindig vagy kevésbé ismert egyén, vagy pedig birnevét nem a politikában, hanem más téren szerzte. Hires államférfinak sok személyes ellensége van. De megválasztják azt, a kiről nem tudnak egyebet, mint, hogy pártjok politikai credóját vallja. Így Mill. — Fölhozza az amerikai rendszer ellen a folytonos választási mozgalmat is. Ez azonban az angol rendszer mellett is foly, csak hogy itt a parlamentben, a hol az jótékony. A polgárok permanens, vagy nagyon gyakori választási mozgalma lázba dönti a nemzetet; a parlamentben naponként megújuló barcz a kormányrúderért, föllanyozza és táplálja a nemzet életét.

Azon különbség is van a francezia és amerikai demokratia közt, hogy amannak igazi elve az e g y, emezé a két k a i n a r a r e n d s z e r. Igaz, hogy Franciaországban volt bárom kamararendszer is,¹⁾ újabban pedig úgy látszik, hogy a két kamara véglegesen meggyökerezett. Azonban ezen rendszerek Franciaországban csak külsőleges hatás eredményei. A hármas kamarát a hatalom akkori birtokosaitól elfogadta a francia demokratia, miután előbb kiviharozván magát, bányadt-ságba merült.²⁾ A két kamarát pedig a francziák az angolszász

¹⁾ Nem a régi états generaux-t értem, mely t. i. három testületből (papság, nemesség és harmadik rend) állott, mert ez még az aristokratikus Franciaországnak volt intézménye, hanem az 1799. alkotmányt. Ismerteti Billau, Wahlrecht u. Wahlverfahren, 27. lap.

²⁾ Ez a három kamara a lélektanilag összetartozó szervezetek mechanikus szétszakításának valódi példányképe. Ólig az angoloknál »a ki-

fajtól vették át. Magára hagyva, a francia demokrácia sohasem jutott volna el a két kamarához. Az angolok is úgy találták, és nem úgy gondolták ki e rendszert, de ezek legalább fölismerték a talált kincs értékét, és nem hagyták azt a régiség porába veszni. Alig hihető azonban, hogy a francziák elfogadták volna a két kamarát, ha történetök ahhoz elvezette volna is őket. Neki le dictatura volt ideáljok, akár egy caesaré, akár egy kamaráé.

Ezen értekezés keretébe a két kamararendszer mellett és ellen felhozható érvek kifejtése nem tartozik. Itt inkább az a kérdés, vajjon áll a m j o g i l a g a demokrácia eszméjével összeegyeztethető-e a két kamara?

Ha a demokráciát a jelen értekezésben kifejtett értelemben vesszük, akkor bizonyonnyal összeegyeztethető. Állami szempontból ugyanis a demokrácia nem egyéb, mint a nemzetnek, mint actív államalanynak szervezete a személyes érdem alapján. Már pedig a személyes érdem mindegyik kamara szervezetében előfordulhat. Az első kamarában az ősi erényt (aristokráciát) mellőzni nem volna helyes eljárás; mert a nemzet ereje az ősi erényben is van; már pedig egészen, és nem csonkán szervezendő a nemzet. Azonban szükséges, hogy még az első kamarában is túlnyomó legyen a személyes érdem, mert ma a nemzet kiválólag a személyes érdemben él. Nem volna helyes: a demokráciát a nemzeti szervezetben kizárólagossá és abszolúttá tenni; de még ha ezt tennők, akkor is megállana a kettős kamara. Tehát a nemzeti szervezetnek tisztán demokráciás szempontjából sem vonhatók államjogi consequentiák a két kamara rendszere ellen; föltéve mindig, hogy a demokráciát helyes értelemben vesszük.

Tény azonban, hogy sem a francia, sem az amerikai demokrácia nem felel meg ezen helyes értelemben. Azt a demokráciát, melyet a nemzet, mint egyetlen állami »én« képez, fejlődésben igen, de öntudatos kifejelettségben még sehol sem találjuk. Eranciaországban és Amerikában vagy az összes polgároknak, vagy legalább a választóknak atomisticus közönsége

rály a parlamentben« lioz törvényt, tehát nemcsak a két ház, hanem a királyság és parlament is egy organismns, addig ama három kamara közül egyiké volt a veto (a mi lehet helyes), de a másik kettő közül egyik c s a k tanácskozott, a másik c s a k határozott!

még mindig a demokratái. Tehát nem egy, hanem millió állami »én«.

A két kamara még e sokfejű szörnyeteggel, melyre kiválóan alkalmazható a Leviathan neve, még a demokratának e félszeg és veszélyes fogalmával is összeegyeztethető, föltéve, hogy azon logikátlanságot egyszer elfogadtuk, hogy ily értelemben vett demokratában képviselet egyáltalán lehetséges

Hogy a divatos politika mily alapon áll, azt semmi sem világítja még annyira, mint az atomisticus demokratának és a képviseleti rendszernek összeférczelése a logika törvényeinek arczúl csapásával. A demokrata ezen félszeg fogalma szerint ugyanis a polgárok közönsége és a parlament nem képeznek egy magasb személyes szervezetet, nem képeznek egy állami »éü«-t, melynek gondolatát s akaratát különböző stádiumban kimunkálják; vagyis nem jutnak egy gondolkodó és akaró alany egységéhez. Hanem igenis képeznek két egészen önálló potentát, melyek közötti egyik a másikkal akaratát vaú hivatva képviselni.

Régi dolog, hogy ez nem lehetséges. A parlament képviselheti a polgárok érdekét, hatalmát (s ezen esetben államjogilag ugyanazt teszi, a mit egy absolut király), de sohasem akaratát, mint, azt már Rousseau bebizonyította. Még ha a választás garantiájaként szolgálhatna is a képviseltek és a képviselők akaratát azonosságának, Frantz és Schaft!e kiszámították, mily mikroszkopikus lény lenne ezen azonosság, még ez esetben is, a parlamenti határozatokban.

A gyakorlati tapintat eltér attól, a mit az emberek folytonosan ajkaikon hordoznak. Mert hisz a demokratia szokott értelme szerint a választóknak kellene vezetni a parlamentet, és tényleg épen megfordítva történik. Még nagy tudósok is elmondják, hogy a jó parlament egy térkép, melynek híven kell ábrázolni mindent (vájjon a mocsárokat is?); hanem ez különös egy térkép: az általa ábrázolt vidéket képes egészen átalakítani.

Ha következetesek volnának az emberek ahhoz, a mit szüntelen mondanak, ha a polgárok sokasága, amint pl. a képviselőválasztásnál megjelenik, volna a nép, és e tömegnek uralma volna a demokratia, akkor föl kellene támasztani középkori sírjából az utasítási és a »követeket« visszahívó rend-

szert. (Mert ha tegnap ástuk is e sírt, az valóban középkori.) Derűre, borúra új utasítást csinálni, új választást kellene tartani. Még így is a képviseltek és képviselők akarati azonossága egy toldott-foldott mű lenne: kocsi, melynek kereke, tengelye, vagy egyéb szere minden nap tízszer eltörik. — Elménknek is követni kellene józan tapintatunkat, s egyszer végleg elhagyni a magánjogi süppedéket, melyből ha kihúzzák egyik lábunkat, annál mélyebben sülvéd másik lábunk. Bluntschli szerint nincs utasításnak helye, mert a képviselő nem választóit, hanem a nemzetet képviseli. Ő a képviselő magánjogi fogalmát közjogi ruhába öltözteti. Magát e fogalmat kell elvetni. A parlament nem képviselő. Am nevezük azt így, de annak értelmezésében ne a szó vezessen bennünket. A nemzetképviselet nem a választók akaratának képviselése, hanem a nemzetszemély gondolat- és akaratfejlődési processusának szervezete. Az ország összes választói együttevve sem híhatják vissza a képviselőt. Mert a nemzeti gondolkodás és akarat kiindulási pontját a polgárok, különösen a választók képezik ugyan, de a nemzeti gondolat és akarat teljesen csak a parlamentben fejlődik ki, s innen árasztja vissza megtisztult fényét a polgárookra. A parlament a nemzetnek sem képviselője, hanem orgánuma; mert hisz a képviselő a képviselten kívül áll; de a parlament a nemzeti szervezetnek legbensőbb szentélye. Emancipálni kell tehát a parlamentet az abszolút királyok szerepétől, kik a nemzetet kívül és a nemzet fölött álltak. A választók és a parlament együtt ma a parlamentileg szervezett nemzet.

E végett a demokratia fogalma, mint korunkban uralkodó fogalom, igazi világtörténeti lényegére visszavezetendő. Valóságos állami gondolat és akarat csak akkor fejlődhetik, ha egy államalany van. De két alany van ott, a hol a nemzet feloszlik a választók és választottak közönségében; két alanynak pedig szükségkép két akarata van. Ez esetben úgy a választók mint a választottak akarata merő egyéni akarat; mert nem önállólag, hanem csak egy állami személyben egyesülve képesek állami akaratot létesíteni.

Kifejtettem, hogy a demokratianak az atlanti tengeren iuuen és túl divatos fogalma szerint nemzetképviselet nem is lehetséges. Ha azonban e logikátlanságon egyszer túltettük

magunkat, akkor a demokráciának még ily fogalmával sem ellenkezik a két kamara; mert, mint helyesen megjegyzi Laboulaye, a két kamara nem munkál ki kétféle népakaratot, hanem ugyanazon népakaratot kétféle módon.

Sőt a két kamara előmozdítja a nemzeti egységet. Nem szabad az egységet az egyformasággal összezavarni. Hisz élő egységet akarunk, t. i. a nemzetnek, mint valódi állomalánynak egységét. A mi él, annak fejlődni kell. A fejlődés pedig abban áll, hogy az egység a különféle alakzatok sokaságában manifestálja magát. A hol tehát nincs az alakzatok sokfélesége, ott nincs fejlődés, nincs élet. Viszont minél nagyobb sokaságát a különféle alakzatoknak tölti be a lény egysége, annál gazdagabb az egységnek fejlődése, vagyis élete. A nemzet »én«-je is tehát, mint egység, gazdagabb fejlődéssel, tehát több realitással bír, ha két kamarát tölt be öntudatának fényével, mintsem ha egyetlen, hogy az alakzatok sokaságát, melyekben véges lény fejlődik, végtelenül szaporítani nem lehet, mert ez fölöszlást eredményezne. A fejlődési alakzatok minősége és mennyisége a nemzetre nézve czélszerűségi kérdés. Itt csak az volt bizonyítandó, hogy midőn ellenfeleink a nemzeti egységből, s különösen a demokráciából az egy kamarai rendszert, mint államjogi szükségképiséget következtetik, akkor az egység eszméjét tévelesen magyarázzák, s a biológia egyetemes törvénye ellen vétenek. Az Isten egy, és ime az általunk észlelt körben is mily végtelenül sokféle alakban nyilatkoztatja ki önmagát a lángoló naptól a kis porszemig, a bölcselő gondolatától a rovarka ösztönéig. Ez a nemzetre, az emberiségre nézve is az egység törvénye. Már Plátó ezen élő állami egység helyébe a holt egyformaságot tette. Aristoteles figyelmeztette őt, hogy minél inkább közelednék ezen egységhez, annál inkább megsemmisítené az államot. Tehát Aristoteles sem vette észre, hogy ez nem is egység, hanem az egységet megőző egyformaság.

Egy emberben, vagy egy testületben, nem lehet koncentrálni egy nemzetet. (Guizot.) A két kamarán kívül még igen sok orgánus, sőt valamennyi polgár folytonos közreműködése szükséges ahhoz, hogy a nemzet valóban éljen. A nemzeti hatalomnak egy kamarában való koncentrálása, ez hazug és zsarnoki egység. (Guizot.) Hazug, mert ott ép úgy nem lesz a nemzet,

mint a keleti kényúr trónján; zsarnoki, mert ott nem a nemzet fog akarni, hanem factiók, klubok.

Nem lehet e helyen megbírálni mindazon javaslatokat, melyek a demokratia nevében tétetnek. Érintetlenül nem hagyható azonban e szűk keretben sem a nők politikai jogának kérdése; miután ennek tárgyalása az állami értelemben vett demokratia megvilágítására — a mi jelen értekezés egyedi célja — nagyon alkalmas. E kérdésben is, mint minden állampolgári kérdésben, tisztában kell lennünk álláspontunkkal, s azután annak consequentiáit vaskövetkezetességgel vonni.

A kik az államot az egyénben fölöszlatják (társadalmi államfogalom), azok logikai szükségképiséggel a nők u. n. politikai emancipációjához jutnak. Mint emberek, mindnyájan egyenlők vagyunk, uemkülönség és minden más különbségek nélkül. E szempontból a csecsemőt is illeti politikai jog, hisz, ha az állam mindenkié, úgy az övé is. Továbbá a nők nemcsak mint emberek, hanem szellemi jelesség tekintetében is egyenlők a férfiakkal, ha e jelességet a maga egészében veszszük. Az ember eszméje nem ragyog fényesebben a férfiban, mint a nőben, csak más módon. Vájjon ki hoz főbb áldozatot, a csatatéren barczoló katonák, vagy az otthoun aggódó anyák? Az atomisticus demokratia szerint tehát illeti a nőket politikai jog. Az állam az ő tulajdonuk is, tehát rendelkezzenek felőle ők is. Hisz a női gyámság a magántulajdonra nézve is megszűnt, pedig itt inkább árthatnak magoknak, mert nem korlátolja őket millió társaknak szavazata.

Egészen máskép áll a dolog a nemzetállam szempontjából. Ez a polgároknak él, de nem azoknak tulajdona. Inkább a polgárok a nemzeté. A nemzetállamban a politikai jog azért van, hogy a nemzet személyes erejét kifejleszse és érvényesítse. Midőn a nem-nemesek a nemzet, mint activ alany, szervezetébe fölvetettek, a nemzeti személyes erőfejlődés óriás lendületet nyert. Azt mondják a nők politikai jogának hirdetői, hogy a nőemancipatio a jobbjágyemancipatio folytatása. Valóban az individualismus szempontjából az, de a nemzetállam szempontjából nem. Midőn a jobbjágyok az alkotmány sánczai közé fölvetettek, ez által erősebb lett a nemzet. De a nők politikai

joga által egy hajszállal sem lesz a nemzet erősebb. És pedig nem azért, mintha a nemzet erkölcsi ereje nem lagnék ép úgy a nőkben, mint a férfiakban, hanem mivel a nőkben lakó nemzeti erő úgy is szervezve és activisálva van a férfiak, t. i. a családfők, politikai jogában. A nők politikai jog nélkül is az activ nemzethez tartoznak. Az átrium minden egészséges politikai élet kútforrása;') s az átrium ajtaja fölé ma még inkább ille- nek ama szavak: ubi tu Gaius, ibi ego Gaia. A nők politikai hatalmának szervezete a család. Ha a nőben levő nemzeti erő nem a család útján, hanem önállóig szerveznek, ez maga szét- törné a családi élet egységét. Platónak a maga szempontjából igaza volt, midőn azt akarta, hogy a nőtény komondorok ép- úgy őrizték a nyáját, mint a hímkomondorok. mert ő a családi élet megsemmisítésére alapította államát.

De, mondják, a férfiak által alkotott törvények tele van- nak a nők iránt való igazságtalanságokkal! Bentham az örök- jogra utal, Mohl az atyasági keresetet megtiltó francia tör- vényre. Azonban azon igazságtalan örökjog világtörténeti kényszerűség volt. A középkorban mi lett volna a család birtok nélkül? És mi lett volna a középkor ama szilárd rend nélkül, melyet a család adott a társadalomnak? A család ma és min- dig, a jövőben is alaposzlopa az állam- és társadalomnak. De a középkor államtalansága középeit a családnak egészen spe- ciális missiója volt. Ma nem szükséges többé azon, a nőkre nézve hátrányos örökösödési jog. mert ma a családok állandóságának alapja inkább a munka, mint a birtok. A mi pedig a Mohi ál- tal fölhozott hírhedt francia törvényt illeti, ez reactio egy má- sik hírhedt francia törvényre, mely az előtt volt érvényben, s ép oly igazságtalan volt. (Creditur virgiui parturienti.)

Minthogy tehát a nőkben élő nemzeti ész és jogöntudat a férfiak politikai jogában úgyis szervezve van, ennél fogva a nő- ket politikai jog nem illeti. A középkorban a nők. bár kardot nem forgattak, pusztán érdeklődésök által nagyon előmozdítot- ták a lovagok vitézségét. Ha a nők is csatába mentek volna, akkor a föld hátán lett volna több katona, de a bátorság totál-

¹⁾ Tocqueville az európai forradalmakat a családi dissolutiónak tulajdonítja; az amerikai békés fejlődést az ottani családi erényeknek.

sommája kevesebb lett volna. Így vagyunk a politikai eredményekkel is.

Korunkban két nagy elv áll egymással szemközt, melyek diametraliter ellenkező rendszerekből folynak. Az egyik: »alkotmányos engedelmisség a törvény iránt, törvényes engedelmisség a rendelet iránt.«¹⁾ A másik: »törvényes engedelmisség a rendelet iránt.« Az első tétel megkülönbözteti az alkotmányozó és törvényhozó hatalmat, az utóbbi nem. Az első a népsouverainitásúak, az utóbbi a nemzetsouverainitásnak elve. Az első amerikai, a második angol elv. Amerikában a bíró controllirozza a törvényhozót. Angliában a törvényhozó controllirozza a bírót-

A népsouverainetas elve a mily fonák, oly könnyen érthető. s azért elterjedt. A nép e fölfogás szerint a polgárok tömege. A képviselők e tömegnek meghatalmazottai. A nép határozza meg a hatáskört, melyben az ő meghatalmazottai eljárnak, mint péld. a földesúr meghatározza a gazdatiszt hatáskörét. A hatáskörök e meghatározását az alkotmány foglalja magában. Ha bármelyik orgánus, pl. a törvényhozó, átlépi e hatáskört, akkor saját hatalmának alapját rontja le, és ennél fogva tette semmis. Ez Laboulaye elmélete. Ezért magasztalja ő Amerikát. A nép az alkotmány útján természetesen a bírót bízza meg, hogy Ítéljen c o n c r é t esetben a felett, vájjon a törvény alkotmányos-e, vagyis a törvényhozó nem lépte-e át alkotmányszabta hatáskörét. Ha elfogadtuk e teoriát, akkor bölcs intézkedés, hogy a bíró nem cassálhatja egyszerre a törvényt, hanem in concreto, egyes előforduló esetekben, tehát mintegy »apró csapásokkal töri meg annak erejét;« mert ha a törvényt magát megsemmisíthetné, kikerülhetetlen lenne a hatalmi ágak conflictusa, és a bíró elsodortatnék a pártküzdelmek által (Tocqueville.) Azonban e rendszerben ki controllirozza a bírót? A hatalmi ágak kölcsönös controllja egy circulus vitiosus. Ily formán nincs legfőbb hatalom, ha csak e kölcsönös controll fölé a szervezetlen tömeget nem emeljük, mint legfőbb emberi hatalmat, melyet már senki sem controlliroz, és a mely controlliroz mindenkit. Vagyis a népsouverainitas szervezetét csak népgyűléssel lehet betetőzni. A minthogy Athénében csak-

¹⁾ Lásd ezen elvekről Kautz, Politika, 277. lap).

ugyan a uépgyűlés controllírozott is mindent; különösen minden prytonia első gyűlése, (*κυρία ἐκκλησία*.)

Nem ily könnyű a nemzetsouverai netast és azon nyugvó intézményeket megérteni. A népet, mint atomisált tömeget, mindenki látja. A népet, mint személyes életet folytató egyetlen alanyt, azaz: nemzetet, még oly lángeszű tudós, mint Laboulaye sem látta. A népsouverainetas tiszta, átlátszó és felületes elmélete szükségkép fogalomzavarba meríti mindazokat, kik a modern állammal véglegesen szakítani nem tudnak. Ezek majd elvüket, majd politikai érzéküket követve, ide-oda ingadoznak. Ellenmondásokba keveredünk minden lépten nyomon az államjog terén mindaddig, míg vagy a népsouverainetas minden consequentiáit elfogadva, évezredes fejlődés drágán megvásárlóit eredményét le nem romboljuk, vagy pedig a nemzethez, mint az állam egyetlen activ alanyához nem emelkedünk. Az utóbbi esetben a nemzet, mint állami »én« eszméjéből kell levezetni minden államjogi fogalmat, szigorú következetességgel, és nem törődve a szavaknak sem nyelvészeti, sem szokásos értelmével. Korunk megérett ezen eszme népszerűsítésére. Mint Baco az »új organon« irányát nem annyira saját szellemének, mint inkább a korszellemnek tulajdonította, úgy a nemzetállam és nemzetsouverainetas reális és következetes keresztülvitele is a korszellemben van, még az azt fenyegető veszélyek miatt is. — Az állam, mint nemzet, szempontjából nem választható el az alkotmányozó és törvényhozó hatalom. Az államhatalom monarchiában és respublicában a nemzeté, mint állami tevékenységre szervezett személyé. Az államban nincs senki más, mint ezen egyetlen személy. Az állam nem társaság, hanem magánosság, t. i. a nemzetnek egyediilisége a maga belső életében. Az államban mindent a személy tesz: alkotmányoz, törvényt szab, bíraskodik, kormányoz. Kinek vessük alá a nemzeti törvényhozást, midőn az államban a nemzetet kívül senki sincs? A kormányzat alávetettsége is csak látszó, mert az önmagát kormányzó nemzet saját törvényével ellenkező rendelet nem adhat ki. A törvénytelen rendelet magánakarata kifolyása. De a parlamentileg szervezett nemzet föltétlenül hiteles nemzet az abstract nemzeti akaratra nézve, mint az esküdtszék útján szervezett nemzet a concrét nemzeti akaratra nézve. Valamint

a polgárok tömegére nem appellálhatunk a jury ellen, úgy a parlament ellen sem. Az atomisált nemzet szabjon-e korlátot a parlamentileg szervezett nemzetnek? A kezdődő és zavaros stádiumban levő nemzeti akarat uralkodjék-e a kifejlett, meg-tisztult és befejezett nemzeti akarat felett?

Az amerikai rendszert tehát, mely a törvényhozó és alkotmányozó hatalmat elválasztja, mint a modern állammal ellenkezőt, el kell vetnünk. Magára az unió alkotmányára nézve egyébiránt létezik az alkotmányozó és törvényhozó hatalom el-különítése, de a népsouverainetés minden consuetudinária itt nem található; mert az alkotmányváltoztatásra nézve a választók közönségét nem szavaztatják meg. Az V. articulus így hangzik:

»A congressus, ha mindkét háznak kétharmada szükségesnek tartja ezen alkotmányhoz amendement-t indítványozni, vagy az egyes államok legislaturái kétharmadának ide vonatkozó kívánatára, hívjon össze egy conventiót javaslatok tétele végett, melyek mindegyik esetben egész tartalmuk és jellemök szerint ezen alkotmány része gyanánt érvényre emelkednek, ha az összes államok legislaturáinak háromnegyede, vagy a conventiók háromnegyede által helybenhagyattak. a mint egyik vagy másik helybenhagyást a congressus javaslatba hozta.«

Ha a confoederatio szerződési alapja tekintetéből készült ezen articulus, akkor következtelen, mert a szerződés változtatásához az összes szerződő felek beleegyezése szükséges¹⁾, tehát háromnegyed résznek beleegyezése nem elég. Ha a népsouverainetés szempontjából alkotott, akkor is következtelen, mert akkor az atomisticus tömeget kell megszavaztatni. Ha végre a nemzetsouverainetés szempontjából tekintjük a dolgot, az Y. articulus akkor sem fogadható el, mert az a nemzet, mely az alkotmánylevelével kezdetén így szól: »Mi, az egyesült statusok népe, rendeljük és határozzuk a következő alkotmányt« — bizonyynyal sokkal tisztább valóság a congressusban, a nemzeti szervezet ezen csúcsában, mint akár az egyes legislaturák-, akár külön conventiókban.²⁾

¹⁾ A mint az államok senatusi szavazatát az illető állam beleegyezése nélkül nem is lehet csorbítani.

²⁾ Az V. art. technikai kivitele is hiányos. Schief i. in. 380 s. kv. V.

Az egyes államokban következetesebben megvalósult a népsuverainetas elve. Laboulaye az amerikai rendszerben az alkotmányozó hatalomnak négy phasisát különbözteti meg. Először megkérdeztetnek a választók, szükséges-e conventiót összehívni. Ha a válasz igenlő, a törvényhozás elrendeli a reformgyülekezet választását. E gyűlés javaslatot készít. S végre e javaslat a »nép« ratificatiója alá terjesztetik. Aconventio tehát nem törvényhozó gyülekezet. 1829-ben Virginia conventiojában Jolin Eandolph így szól: »mi itt ügyvédek vagyunk, a kiktől tanácsot kér a nép, politikai orvosok, megbizva azzal, hogy orvosságot ajánljunk a betegségek ellen, melyekben szenved az állam. Nekünk nincs jogunk oly határozatot hozni, mely kötelezze a nemzetet; mi a népnek alázatos tanácsadói vagyunk.« (Laboulaye, questions const. 391.) Hogyan? a nemzeti ész legtisztább szervezete, egy gyülekezet, hová az ország kitűnőségei választatnak, alázatos tanácsadója azon szegény polgártársaknak, kiknek nagy része az alkotmányozó hatalomról fogalommal sem bír? A népsuverainetas szerint valóban így van. Itt a nyers tömeg a souverain, s a parlament nem. Hogyan is változtathatna az utóbbi az alkotmányon? »La réformer, c'est en sortir, et, s' il en sort, il u' est plus rien.« (Laboulaye.) De a parlamentileg szervezett nemzet hatalmának kutforrását nem az alkotmányban, hanem saját »én«-jében leli, saját »én«-jéből pedig nem lép ki, ha változtat is az alkotmányon.¹⁾ A parlamentileg szervezett nemzet nem alázatos tanácsadója a polgárok összességének, hanem souverain parancsolója. »A király a parlamentben« oly hatalom, mely ellen még passiv ellenállásnak sincs helye, a minthogy azt a magyar törvény meg is tiltja.

Franciaország az angol elv felé hajlik; csakhogy ez ott nincs kellőleg szervezve. Allamjogilag igaz az, hogy a parlament mindent tehet, csak férfit asszonyná nem változtathat, és viszont. De a hol a parlament igazi nemzeti akarás és gondolkodás, ott e politikai mindenhatóság mindig mérsékelt önmagát. Hogy azonban a parlament ez legyen, ahhoz az intézmények egész sora szükséges, különösen esküdtszék (polgári ügyekben is) és önkormányzat. Czentralizált országban

¹⁾ Ha csak Aristoteleszel az új alkotmányt új államnak nem nézzük» mint Bodin.

az egyéni szenvedélyek űzik játékukat a közügyekkel. A francziák lapdázanak az alkotmányokkal, mint Cicero a görögökről írta. Tizenegy alkotmányuk volt nyolczvan év alatt, melyek utján rohamosan átmentek a szolgaságból a szabadságba, a szabadságból szolgaságba. (Laboulaye).

Szokás az antik demokrátiát tisztának, korlátlan-
nak nevezni, a modern demokrátaival szemközt. Azt hiszem, tiszta demokrácia ott van, a hol a személyes érdem a maga öntudatos elvi átlátszóságában nyer érvényt. Ez pedig sokkal inkább történik a mai képviselői demokráciában, mint az antik népgyűlésben.¹⁾ A tiszta demokrácia neve tehát ép oly helytelenül alkalmaztatik, mint a tiszta monarchiáé, a mint az utóbira nézve ezt valóban Bluntschli is megjegyzi.

Az antik demokrátiát a korlátlan demokráciával sem lehet azonosítani, még akkor sem, ha a demokrátiát szokott értelemben vesszük. Az atbeni demokrácia korlátlaná lett Kleisthenes, Aristides, Ephialtes reformjai által. Scwarz Gyula kiemeli, mily hatalom volt az atbeniekénél az a körülmény, ha valakinek voltak ősei, régi, előkelő családja; valamint kiemeli azt is, hogy sokáig a birtok volt túlsúlyban. Márpedig, ahol a birtok van túlsúlyban, a hol az őseket számlálják, ott szó sem lehet korlátlan demokráciáról. Aristoteles, a ki egészen divatos értelemben, a szegények uralmát tartja demokráciának, és nem elméleteket gondol ki, hanem a létezőt írja le, ötféle demokráciát különböztet meg. Az első az, mely lényegileg az egyenlőség elve szerint szerveztetik. Itt sem a szegényeknek sem a gazdagoknak nincs több joguk a hivatalokra, s mind a két osztály uralomra nézve is egyenlő állással bír; az államvezetésben mindenkinek egyenlő része van. A demokrácia második faja az, melyben a hivatalok censustól függenek, de a census mérsékelte; mert hisz különben vagy politeia, vagy ép oligarchia lenne a statusalak. A demokrácia harmadik faja, a hol minden polgár felelőség nélkül (vagy talán: minden feddhetlen polgár?) az államvezetésben részt vesz, de csak a törvény uralkodik. Egy negyedik faja, hol mindnyájan hivatalhoz juthatnak, mihelyt csak polgárok, de a hol basonlókép a törvény uralko-

¹⁾ A népgyűléses demokrátiát antiknak kell neveznünk, mert ím újabb időben is előfordul még, az most már merő anachronismus.

iliek. Végre a demokratia ötödik fájában nem a törvény, hanem a sokaság uralkodik. Ezen utóbbi demokratia a tyranniszioz hasonlít, mindegyik despotice uralkodik a jobb polgárok fölött; és a mi egyikben parancs, az a másikban néphatározat. A népvezérek és hízelgők mindegyikben ugyanazok. A hízelgőknek a tyrannoknál, a népvezéreknek az ilyen népnél van nagy befolyásuk. Ezek az okai, hogy az ügyek néphatározatokkal és nem a törvény szerint döntetnek el; mert ők mindent a néphez visznek; és gőgösek lesznek, mert a nép úr mindenek fölött, és ők urai a nép határozatainak.

Logikaiszempontról Aristoteles e kategóriáihoz sok észrevétel tehető, de annyit kétségtelenné tesz e hely, hogy a régiek épen nem szorítottak a korlátlan demokrátiára.

Egyébiránt a korlátolt demokratia bevett fogalma is nagyon fonák fogalom. Értik alatta magának a népnek korlátolását, de az államilag élő nép, vagyis a nemzet, korlátlan; mert ez a legfőbb emberi hatalom. A legmagasb hatalom fogalmában fekszik a korlátlanág. A kik az egyéni uralom nyűgétől nem tudnak szabadulni, azoknak a constitutionalismus nem egyéb, mint a mindenféle egyéni uralmának egyensúlyozása. Az igazi constitutionalismus azonban az egyéni uralmak teljes mellőzésében, és a nemzetnek nem képzeleti, hanem valódi uralmában áll. A demokrátiát korlátolni tehát nem annyit tesz, mint az államilag élő népet korlátolni, hanem a népnek a személyes érdem szerint való szervezete az, mely

Bár a demokratia a világtörténetben eddig csak mint zavaros folyam szerepelt, mégis ezen alanti stádiumában is a civilisatio első rangú factorai közé tartozik. Az athenei demo-

¹⁾ Még ma is érvényes összehasonlítása az atomisált népnek és tyrannak. Aristoteles e hasonlatosságra többször visszatér.

kratiában, főleg ha túlnyomólag csak az árnyra irányozzuk tekintetünket, bizonynyal igen sok ócsárolni valót találunk. De Athén nemcsak a *κλυμπερωξ* csőcseléket nevelte, hanem a keleti barbarismus és kényuralom, az európai civilisatio és szabadság ama nagy összeütközésében is az utóbbinak győzelme Athénben culminálódik. A perzsák és karthagóiak egy csapással fenyegették eltörölni a föld színéről a civilisatiót és szabadságot. (Mommsen.) Az utóbbi győzött Salamis és Himeránál. Vájjon a nemes jellemű tyrann, Gelon, vagy a szabad athenei nép mentette-e meg inkább az emberiséget? Schwarcz Gyula a demokriáról írt nagy hírű művében Gelonnak tulajdonít nagyobb érdemet és nagyobb világtörténeti jelentőséget; mert e részről a veszély is nagyobb volt. A perzsa birodalom mond — nem bírt olvasztó erővel, a perzsa uralom alatt virágzott a hellén szellem; de Karthago győzelme esetében megsemmisült volna. Azért a megmentés súlypontját, az általános nézettel ellenkezőleg, Himera mellé helyezi át.

Azt hiszem azonban, hogy bármily rendkívüli, s az ellenkező nézetet szinte összező ismeretekkel bíró is kitűnő tudósunk a görög régiségek terén, mégis az általános nézetet ilyen mérvben megváltoztatnia alig sikerülend. Az emberiségnek a zsarnokság ellen igazi megmentője csak egy szabad nemzet lehet. Gelon nemes jelleme sem teszi ily szerepre képessé a tyrannist. Sőt a kényuralom annál veszélyesb a népre nézve, minél jobb a kényül. A belien szellem részben perzsa uralom alatt is virágzott, de az emberiség közkincsévé a szabad államok, s különösen az athéni demokriát által vált. Bár számos görög város megelőzte Athént idő tekintetében civilisatiója által, de végre csakis az athéni demokriát bírt azon erővel, hogy a kifejlett hellenismust magában concentrálva, oly világtörténeti factorrá tette, hogy az többé el nem enyészhetett. A tudományok és művészetek az emberiségre nézve hasznosak csak a szabadság önérzete és energiája által lesznek.

Azonban igen jó szolgálatot tett dr. Sclivarcz a tudományak az által, hogy az általános nézet azon egyoldalúságát megrójjá, melynél fogva a Himera mellett nyert mesés nagyságú győzelem szinte agyonhallgattatik. Karthágó nem bírt magasb szellemi iránynyal, és rideg, kicsinyes üzleti politikája győzelem

esetén iszonyú pusztítást vitt volna véghez az emberiség ideális javaiban. Mily nagyszerűen czáfoltatik meg ezen események által a pessimisták ama tana, mely szerint a világtörténet csak egy véletlen configuratio!

Korunkban is nagyok a demokratia világtörténeti érdekei: szabadság és munkásság! Az újkoridespotismus/lerombolta az aristokratikus szabadságot, s a demokratia legyőzte ezen despotismust. Az angol és a magyar aristokrátiának ezen szempontból kivívott világtörténeti jelentőségét senki sem tagadhatja. Mindazáltal az angol forradalomnak diadalmas erőt a demokratia adott. I. Károly terveit az angol aristokratia nem lett volna képes meghíúsítani. Mi lett volna a magyar alkotmányból, ha a demokratia ennek segélyére nem jő, erre nézve elég II. József korára utalnunk. Már akkor érezhette mindenki, hogy »rozsdás fegyverekkel« még a jog és szabadság mellett sem lehet sikeresen küzdeni.

Vészt-bozó azonban az, a mit social-demokratianak neveznek. Ez, ép úgy mint ellenfele, a capitalismus, föloszlatja a nemzetet az egyénben, az államot a társadalomban. Vajha senki se győzzön azon elkeseredett harcban, mely a győztesnek martalékul vetné az államot. A tőke és munka a társadalomban jogosult világtörténeti factor; de akármelyik bitorolja az államhatalmat, veszve van az állam. Jaj a nemzetnek, mely üzleti számítás tárgya lett; és jaj a nemzetnek, melynek polgárai magasabb czélt nem ismernek az államilag szervezett etetésnél és itatásnál. A plutokratia ép oly kevéssé állam, mint a social-demokratia. A nemzeti »én« nem lakik sem a börzén, sem a phalansteriumban. Es ha sem egyik, sem

TARTALOM.

- I. Állami és társadalmi álláspontunk 5. lap.
- II. A demokratia eszméje 14. „
- III. A demokratia szervezete 26. „
- IV. A kifejtett elvek bírálatos alkalmazása a demokratia világ-
történeti fejlődésére és alakzataira . 39. „